

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої
освіти
на тему:
«Конкурентоспроможність вітчизняних підприємств на
міжнародних ринках продукції олійної промисловості»

Виконала здобувачка вищої освіти
3 курсу, групи МЕВ-21ск3
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»
_____ Баланенко І.В.
« ____ » _____ 2024 р.

Керівник роботи
к.е.н., доцент
_____ Тетяна РЕШИТЬКО
« ____ » _____ 2024 р.

Рецензент _____

АНОТАЦІЯ

Конкурентоспроможність вітчизняних підприємств на міжнародних ринках продукції олійної промисловості. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня “бакалавр” за освітньо-професійною програмою “Міжнародні економічні відносини” зі спеціальності “Міжнародні економічні відносини”. – Центральноукраїнський національний технічний університет. Кропивницький. 2024.

У кваліфікаційній роботі досліджуються сучасні проблеми формування конкурентоспроможності та експортного потенціалу українських підприємств олійної промисловості та стратегічні напрями їх посилення в умовах загроз та викликів сучасності. На основі проведення системного аналізу визначено особливості та специфіку сучасних зовнішньоторговельних відносин вітчизняної олійної промисловості. Виявлено особливості, тенденції, проблеми, досвід посилення експортного потенціалу українських підприємств олійно-жирової промисловості, узагальнено напрями його оптимізації в умовах економічної нестабільності. У результаті дослідження окреслені перспективи й обґрунтовані економічні аспекти посилення конкурентоспроможності й експортного потенціалу вітчизняних підприємств олійної промисловості в контексті євроінтеграції, організаційні та економічні механізми й заходи зростання ефективності експортного потенціалу на підприємствах олійної галузі.

Ключові слова: експортний потенціал, конкурентоспроможність, харчова промисловість, олійна промисловість, міжнародні ринки, євроінтеграція, СОТ.

ANNOTATION

Competitiveness of Domestic Enterprises on International Markets of Oil Industry Products. – Manuscript.

Qualification Work for Obtaining a Higher Education Degree "Master" in the Educational-Professional Program "International Economic Relations" in the Specialty "International Economic Relations". – Central Ukrainian National Technical University. Kropyvnytskyi. 2024.

The qualification work examines modern problems of the formation of competitiveness and export potential of Ukrainian oil industry enterprises and strategic directions of their strengthening in the conditions of modern threats and challenges. Based on the systematic analysis, the possibilities and specifics of modern foreign trade relations of the domestic oil industry were determined. Features, trends, problems, experience of settlement of the export potential of Ukrainian enterprises of the oil and fat industry are revealed, summarized in terms of its optimization in conditions of economic instability. As a result of the study, the prospects and justified economic aspects of strengthening the competitiveness and export potential of domestic oil industry enterprises in the context of European integration, organizational and economic mechanisms and measures to increase the efficiency of export potential at oil industry enterprises are outlined.

Key words: export potential, competitiveness, food industry, oil industry, international markets, European integration, WTO.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ОЛІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	10
1.1. Методичні підходи до аналізу конкурентоспроможності підприємств олійної промисловості на зовнішніх ринках.....	10
1.2. Теоретичні аспекти дослідження експортного потенціалу підприємств олійної промисловості в умовах лібералізації зовнішньоторговельного режиму.....	16
1.3. Європейський досвід забезпечення конкурентоспроможності підприємств олійної промисловості	22
Висновки до розділу.....	28
РОЗДІЛ ІІ. АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАРУБІЖНИХ РИНКАХ ОЛІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	30
2.1. Особливості, тенденції та проблеми розвитку зовнішньої торгівлі вітчизняних підприємств олійної промисловості.....	30
2.2. Емпірична оцінка конкурентних переваг вітчизняних підприємств олійної промисловості	36
2.3. Аналіз зовнішніх факторів впливу на формування експортного потенціалу вітчизняної олійної галузі.....	42
Висновки до розділу.....	48
РОЗДІЛ ІІІ. ПРІОРИТЕТИ ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ОЛІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	50
3.1. Перспективи та пріоритети розвитку конкурентоспроможної олійної промисловості України.....	50
3.2. Інструменти посилення конкурентних переваг вітчизняних підприємств олійної галузі на міжнародному ринку.....	55
Висновки до розділу.....	59
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми. У контексті глобалізації виробники мають можливість нарощувати виробничі потужності, збільшувати продажі і розширювати свої ланцюги поставок, у тому числі на закордонних товарних ринках. Це особливо проявляється в країнах, де експорт сильно коливається, а експортний потенціал олійних компаній використовується неефективно. Економічний і сільськогосподарський потенціал України, хороші природно-кліматичні умови дозволяють не тільки повністю наситити внутрішній світ вітчизняною продукцією, а й успішно вийти на зовнішні ринки. Інтерес українських компаній до розвитку міжнародних відносин в основному зосереджений в економічній сфері. Проте обсяг, особливо структура зовнішньої торгівлі, показує, що експортний потенціал та конкурентоспроможність вітчизняної харчової промисловості використовуються не у повній мірі.

Проблеми підвищення конкурентних переваг відобразили у своїх працях такі вітчизняні науковці, як: Антонюк П.О., Голованенко Н. В., Власов В. І., Дем'янченко А. Г., Зінчук Т. О., Губенко В. І., Кириченко О. М., Кваша С. М., Коденська М. Ю., Коровайченко Н. Ю., Кирилюк Є. М., Крушніцка Г. Б., Лісова Л. О., Михайлова Л. І., Мудрак Р. П., Кривенко Н. В., Пирець Н. М., Пирожкова С. І., Писаренко В. В., Нестерчук Ю. О., Пітель Н. Я., Школьний О. О., Юхименко В.В. та ін. Проблеми розвитку експортної діяльності підприємств харчової промисловості досліджувались також у працях зарубіжних вчених: М. Десай, М. Котабе, У. Карлін, М. Матанда, Р. Саломон, С. Солберт, М. Росу та інші. Особливостям активного розвитку зовнішньої торгівлі товарною продукцією харчової промисловості присвячені наукові дослідження вітчизняних учених Бойка В., Білика Ю., Галушка В., Губенка В., Власова В., Кваші С., Калетніка Г., Кобути І., Кандиби А., Мороза О., Луки О., Семіва С., Пітель Н., Флейчук М., Фесини А., Шубравської О. та ін. Разом з цим повномасштабна військова агресія

формує нові обмеження і загрози для розвитку зовнішньої торгівлі вітчизняної олійної галузі і тому вимагає подальшого дослідження. Питання визначення пріоритетного напрямку розвитку експортного потенціалу олійних підприємств та формування стратегічних напрямів експорту в контексті лібералізації системи зовнішньої торгівлі потребує уточнення та опрацювання з урахуванням стану зовнішнього та внутрішнього середовища. Важливість і важливе практичне значення цих предметів визначили вибір, мета і призначення предмета кваліфікованого дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційного дослідження є проведення системного аналізу теоретичних та методологічних засад посилення конкурентних переваг підприємств олійної промисловості України та розробка пропозицій щодо активізації участі вітчизняних підприємств на зарубіжних ринках олійних культур.

Відповідно до визначеної мети були поставлені такі завдання дослідження:

- з’ясувати економічну сутність конкурентоспроможності підприємств олійної промисловості та розбудови їх експортного потенціалу;
- виявити чинники, які впливають на експортну діяльність українських олійних підприємств;
- виявити проблеми та тенденції розвитку експорту українських підприємств олійної галузі;
- проаналізувати рівень конкурентоспроможності та експортного потенціалу вітчизняних олійних підприємств на міжнародному ринку та визначити пріоритетні напрямки підвищення порівняльних переваг вітчизняної продукції олійної галузі;
- виявити головні фактори, що впливають на рівень конкурентоспроможності та експортний потенціал підприємств сфери переробки олійних культур на рівні окремих регіонів, та потенційні загрози для українських виробників і споживачів;
- сформулювати резерви для посилення економічного потенціалу

підприємств олійної галузі України;

- розробити пропозиції стосовно удосконалення елементів інфраструктурного забезпечення ЗЕД олійної галузі;

- запропонувати напрямки удосконалення структури експорту олійних культур з урахуванням їх конкурентних переваг на світовому ринку.

Об'єктом дослідження є сфера зовнішньоекономічної діяльності олійної галузі в контексті глобалізації, чинники, процеси та явища, які забезпечують її експортний потенціал. Найбільша увага була приділена експортній діяльності українських виробників олійних культур на ринку європейських країн. Це пов'язано з тим, що експортні поставки даної продукції мають значні перспективи розвитку на європейських ринках.

Отже, дослідження присвячено методологічним, теоретичним, організаційним і прикладним аспектам посилення конкурентоспроможності та експортного потенціалу українських підприємств олійної галузі.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених у даному дослідженні завдань у магістерському дослідженні було використано такі методи: монокулярний (для визначення теоретичних засад експортного потенціалу у сфері ЗЕД та напрямів досліджень в АПК); метод абстракції (для класифікації та виявлення чинників, що мають вплив на експортний потенціал вітчизняної харчової промисловості); метод економічної статистики (для узагальнення тенденцій та стану розвитку зовнішньої торгівлі продовольчими товарами); метод групування (для аналізу статистичних даних Міністерства аграрної політики України; аналіз інформації Міністерства фінансів України; аналіз статистичних даних Державної служби статистики України; аналіз даних Міністерства фінансів України).

Інформаційна база дослідження заснована на нормативних правових актах з українського законодавства та регулювання зовнішньоекономічної діяльності, даних Міністерства аграрної політики України, інформації Державної служби статистики України, інформаційних матеріалах ЄС,

інформації Рахункової палати України, звітах СОТ, Організації продовольства та сільського господарства (ФАО) та дослідницькі матеріали, що опубліковані у періодичних виданнях і розміщені в Інтернеті.

Практична значущість отриманих результатів дослідження полягає у можливості прикладного використання раціональних пропозицій стосовно посилення експортного потенціалу українських підприємств з сфери переробки олійних культур, оптимізації товарної та географічної структури зовнішньоторговельних поставок олійних культур.

Обсяг і структура дослідження. Кваліфікаційна бакалаврська робота складається з вступу, 3-ох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 81 сторінок, з них основного тексту – 63 сторінок. Робота проілюстрована 7 таблицями, 12 рисунками і має 5 додатків. Список використаних джерел включає 100 найменувань на 12 сторінках.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ОЛІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

1.1. Методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності підприємств олійної промисловості на зовнішніх ринках

Поглиблення процесів євроінтеграції України вимагає підвищення конкурентоспроможності та посилення експортного потенціалу олійної галузі промисловості як стратегічного сектора економіки. В умовах воєнного часу зростає необхідність та актуальність обґрунтування стратегічних завдань, опрацювання ефективних методів оцінки експортно-орієнтованої діяльності продовольчого сектору української економіки з метою підвищення його ефективності. Гостро виникає питання про повне використання конкурентних переваг усіх галузей харчової сфери, управління якими вимагає нових методичних та наукових підходів щодо оцінки їх економічної ефективності.

Вишневська О. [20, с. 37] зазначає, що найбільш впливовим системоутворювальним елементом ринку олійних культур (насамперед насіння соняшника) є платоспроможний попит, а відносними та абсолютними показниками його характеристик виступають абсолютна величина та динаміка доходів населення, величина доходів на душу населення, достатня для забезпечення повноцінного харчування населення за науково обґрунтованими нормами, колективна та регіональна диференціація. Ключовими умовами функціонування ринку є низька цінова еластичність попиту на продовольчі товари, його прив'язка до фізіологічних потреб населення, а також обмежений попит, що зумовлений низькою купівельною спроможністю населення, зростаючий попит на сільськогосподарську продукцію органічного походження та нестабільна кон'юнктура на світовому ринку. Наступним кроком в аналізуванні конкурентоспроможності олійної галузі є встановлення масштабів та методів державного регулювання, що багато у чому визначають ефективність функціонування ринку

агропродовольчої продукції. Це питання висвітлено у дослідженнях Башнянина Г. І., зокрема в [12, с. 46], в якому він робить наголос на необхідності формування ефективної системи взаємодії державних інститутів із усіма учасниками ринку.

Березін О. В. [14, с. 115] доводить, що підвищення конкурентоспроможності олійної промисловості залежить також від ефективності й розвитку технологій державної підтримки і управління сільськогосподарським сектором економіки. Він стверджує, що доцільно розробляти спеціалізовані технології і шукати шляхи оптимізації для зменшення економічних ризиків. Продовольство як і раніше є однією з найбільших експортних товарних груп у світовій практиці, на частку якої припадає приблизно 10% світової торгівлі. Торгівля високо обробленою і готовою продукцією зростає. Особлива увага приділяється удосконаленню міжнародних екологічних норм і стандартів. Спостерігається динамічна тенденція до витіснення із світової торгівлі дрібних і середніх експортерів та імпортерів. Зовнішньоторговельні відносини зосереджені переважно в руках монополістичних організацій.

Осташко Т. О. [59, с.6] стверджує, що в умовах переходу до ринкових відносин підприємства олійної промисловості стають самостійними об'єктами ЗЕД, тобто мають можливість вільно обирати експортну продукцію, споживачів та системи збут. Ґрунтуючись на деталях переробних підприємств, у яких продовольчі ресурси є ключовими факторами виробництва, конкурентною перевагою підприємств олійної промисловості є їх виробництво, сільськогосподарські ресурси, природні ресурси і біо-потенціал.

Треховчук В. М. [99, с. 196], вказує на те, що ринок олійних культур є ринком абсолютної (чистої) конкуренції, що характеризується міжнародним масштабом, з великою кількістю зовнішньоторговельних організацій, силою конкуренції і відносно однорідним характером продукції, що поставляється. Попит на олійні культури нееластичний і тісно пов'язаний з купівельною

спроможністю населення і змінюється відносно повільно. Виробництво та постачання олійних культур є стохастичними і сильно залежать від погодних та метеорологічних факторів, що збільшують фактори ризику. Ціна олійних продуктів має тенденцію до змін під впливом попиту і пропозиції.

Білорус О. Г. [17, с. 99] у процесі аналізу конкурентних переваг олійної промисловості в порівнянні з ринковим сектором стверджує, що аналіз експортного потенціалу харчової промисловості повинен проводитися в кілька етапів. Першим етапом цього аналізу є основні структурні умови продовольчого ринку. З одного боку, характеризуючи особливості виробництва та споживання продуктів харчування порівняно з іншими галузями, з іншого боку, основні умови продовольчого ринку з боку попиту та пропозиції в Україні є основними компонентами ринкового механізму формування структура продовольчого ринку України. З боку пропозиції найбільш ефективними основними ринковими умовами є сезонність виробництва і його пряма залежність від природних і кліматичних умов, що призводить до нестабільності доходів виробників. Крім того, інституційні недоліки земельної реформи, значне розселення сільськогосподарських земель, застарілі технології та низьке технічне оснащення товаровиробників становлять деякі ключові елементи структури українського ринку.

Базова парадигма розвитку галузі олійних культур базується на таких чотирьох основних елементах: кількісні характеристики продавців і покупців, диференціація ринку, бар'єри входу, структура витрат, рівень вертикальної інтеграції від виробництва до роздрібної торгівлі та диверсифікація виробництва. Останнім (четвертим) етапом базової парадигми вивчення конкурентних переваг галузі олійних культур є аналіз правової бази, в якій діють суб'єкти ринку, оцінювання якості ділового середовища, аналіз маркетингових стратегій, інвестицій у виробництво та поведінки інших суб'єктів ринку (посередників, споживачів і держави).

У зв'язку з цим Л.М. Бук [88, с. 30-32] стверджує, що при вивченні питання ціноутворення на сприятливому ринку важливо проаналізувати його

зв'язок з коливаннями цін, оскільки поведінка учасників ринку багато в чому залежить від стратегій ціноутворення на продукти харчування і ціноутворення, які прямо або побічно пов'язані з цінами на продукти харчування. Основний напрямок аналізу при цьому – це тип продукту або групи товарів, різні ціни на такі групи, коли коливання цін в межах, в області, в регіонах, коливання цін на окремі суб-ринків (державної, кооперативної, приватної), окремі підмережі коливань цін на ринках (державної, кооперативної, приватної), при купівлі різними соціально-економічними категоріями (групами) покупців і т.д.

Онишко В. В. [57, с. 18-19] пояснює, що математична інтерпретація конкурентоспроможності підприємств олійної промисловості являє собою систему формул, що використовуються для досягнення мети досягнення обсягів експорту продукції. Систематично вивчаючи склад елементів конкурентоспроможності Осташко Т. О. [59, с. 6] робить деяке спрощення, висловлюючи свої компоненти у формі визначеного значення. У цьому відношенні можна демонструвати конкурентоспроможність у формі формул:

$$EP = [(OZ + OTR + MTP) * P] * K_{кон} K_{п} * K_{пр} \quad (1.7)$$

де:

OZ – вартісна оцінка 1 гектара земельних ресурсів;

OTR – вартісна оцінка трудових ресурсів у розрахунку на 1 гектар землі;

MTP – вартісна оцінка матеріально-технічних ресурсів підприємств харчової промисловості у розрахунку на 1 гектар землі;

P – площа сільськогосподарських підприємств у гектарах, на яких вирощується сировина для агропродовольчої продукції.

Запропоновані економіко-математичні моделі розрахунку конкурентоспроможності підприємств олійної промисловості дозволяють теоретично і практично визначити потенціал підприємств з налагодження експорту своєї продукції.

Економічна характеристика будь-якої транзакції – це показник грошової ефективності (купівельна спроможність валюти, обмінний курс товару). У разі експорту він визначається експортним еквівалентом. Експортний еквівалент – це сукупність товарів та послуг, які експортуються для отримання необхідної іноземної валюти, якщо її неможливо повністю обміняти. Еквівалент експорту може бути визначений для однієї транзакції, типу продукту, країни або групи валют.

Для оцінки рівня практичної реалізації конкурентних переваг підприємств олійної галузі розраховуються показники ефективності діяльності, що характеризують ступінь рентабельності зовнішньоекономічної діяльності підприємства [62, с. 12]. Методологія розрахунку експортних ресурсів передбачає трирівневу оцінку конкурентоспроможності залежно від ступеня використання в даний час (таблиця 1.1) [73, с. 120-124]:

- Аналіз використання минулої конкурентоспроможності;
- Розрахунок джерел олійної продукції, які підприємства харчової промисловості можуть експортувати;
- Оцінка перспективних експортних ресурсів, які використовуються в якості сировини для зовнішньоторговельних операцій, але можуть бути перероблені і експортовані в якості продуктів харчування.

Таблиця 1.1

Рівні оцінювання експортних ресурсів олійної промисловості

Оцінка експортних ресурсів		
<u>1 рівень</u>	<u>2 рівень</u>	<u>3 рівень</u>
Визначення досягнутого рівня використання конкурентоздатності шляхом розрахунків системи показників	Розрахунок ресурсів областей з визначенням потенціалу експортувати продукцію підприємств харчової промисловості	Визначення перспективних ресурсів, що можуть бути отримані в результаті переробки експортованої агропродовольчої сировини

Побудовано за: [58, с. 120-124]:

Перший етап оцінки конкурентоспроможності передбачає розрахунок та оцінку фактичного рівня використання ресурсів. Основним завданням першого етапу є визначення місця олійної галузі в розвитку експортних

ресурсів продовольства України та встановлення ролі зовнішньоторговельних операцій у господарській діяльності підприємств харчової промисловості. Для оцінки конкурентної позиції харчових підприємств стосовно підприємств інших форм власності та планування заходів щодо розвитку продовольчих ресурсів необхідно розрахувати фактично досягнутий рівень. Практика роботи вітчизняних підприємств олійної промисловості на зовнішніх ринках показує, що досягнутий рівень використання ресурсів значною мірою залежить від фактичного обсягу експорту продукції [75, с. 8].

Другим етапом аналізу конкурентоспроможності є оцінка ресурсів, які купуються на внутрішньому ринку і доступні для експортних операцій. Цей вид ресурсів становить лише певну частку місцевих товарних ресурсів, що задовольняють вимогам зарубіжних споживачів. Алгоритм розрахунку другого рівня експортних ресурсів оцінює регіональні товарні ресурси олійних культур, що користуються попитом за кордоном.

Б. М. Данилишин [25] перелічує такі складові системи показників економічної ефективності експортно-орієнтованої діяльності олійної галузі:

- показники ефективності: визначаються як абсолютні величини і характеризуються як різниця між результатами і витратами у відповідній грошовій одиниці;

- показники ефективності, що визначаються на основі співвідношення результатів і витрат, зазвичай відносні та виражені у відносних одиницях. У сучасній економіці переважають два підходи. Один заснований на розрахунку загальної ефективності експортно-орієнтованої діяльності, тобто прибутковості експортних операцій. Другий підхід визначає ефективність через аналіз частки ринку, підвищення впізнаваності бренду та збільшення кількості покупців і клієнтів на зарубіжних ринках.

Таким чином, високоефективна географічна диверсифікація експорту (імпорту) пов'язані з рівномірним розподілом експортної (імпоротної) агропродовольчої продукції між відносно значною кількістю країн-

імпортерів (експортерів). Систематизація цього запропонованого методу дозволить провести системний аналіз конкурентних переваг українських фірм на зовнішніх ринках.

1.2. Теоретичні аспекти дослідження експортного потенціалу підприємств олійної промисловості в умовах лібералізації зовнішньоторговельного режиму

Найбільш вдале визначення терміну “експортний потенціал” щодо підприємств харчової промисловості належить О. Шпікляку [109, с. 115]. Він визначає його як спроможність мобілізувати виробничі ресурси (фінансові, сировинні, трудові, інтелектуальні та організаційні) та використовувати їх із максимальною ефективністю, при цьому це трактується як здатність виробляти конкурентоздатну продукцію з інноваційними характеристиками, яка забезпечує попит на зовнішніх ринках, гарантуючи при цьому безперервний економічний розвиток і, отже, підвищує рівень конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості. У його формуванні приймають участь такі чинники, як людські ресурси, виробництво, дослідження й інновації, інфраструктура та технології. Суттєвий вплив мають також експортна політика, умови торгівлі, ємність ринку, менталітет, ринкова кон'юнктура, закономірності соціально-економічного і культурні особливості розвитку країн-партнерів.

Останні тенденції в сфері ЗЕД підприємств та проблеми посилення експортного потенціалу вітчизняної олійної промисловості розглядали такі вчені, як Березін О. В. [14], Жаров В. М. [54], Даниленко А. С. [24], Долішній М. І. [76], Лукінов І. І. [79], Осташко Т. О. [60], Пасхавер Б. Я. [66], Саблук П. Т. [80], Точилін В. О. [98], Трегобчук В. М. [99], Шпікуляк О. Г. [109], Шпичак О. М. [111] та інші. Проте питання посилення експортного потенціалу української олійної галузі в умовах лібералізації режиму зовнішньої торгівлі після вступу до зони вільної торгівлі Євросоюзу залишаються невирішеним дослідниками. На нашу думку, експортний

потенціал є доволі багаторівневим поняттям і може аналізуватись на рівні підприємств, галузі, регіонів та країни. На мікрорівні його створюють такі види ресурсів, як фінансові, сировинні, трудові, інтелектуальні та організаційні (рис. 1.1).

Питання про вплив міжнародної економічної інтеграції на реалізацію потенціалу країн, що беруть участь в цьому процесі, обговорюється в різних публікаціях. При цьому роль держави у міжнародній економіці та міжнародному економічному співробітництві визначається рівнем її експортного потенціалу. Міністерство економіки України визначило перетворення олійної промисловості у високоефективний та конкурентоспроможний сектор національної економіки на внутрішньому та зовнішньому ринках як один зі своїх пріоритетів з урахуванням національних пріоритетів та необхідності інтеграції України до ЄС [1; 34, с. 1]. Один з провідних дослідників міжнародної інтеграції вітчизняного сільськогосподарського сектора Т. Осташко [60, с. 44] вважає, що найважливішим завданням на сьогоднішній день є забезпечення життєздатності олійної промисловості та зміцнення її експортного потенціалу. Також в посланні Президента України до Уряду [4, с. 419] наголошується, що сильна харчова промисловість, яка повною мірою використовує експортний потенціал і забезпечує економічну безпеку країни, є ключем до сталого соціального розвитку.

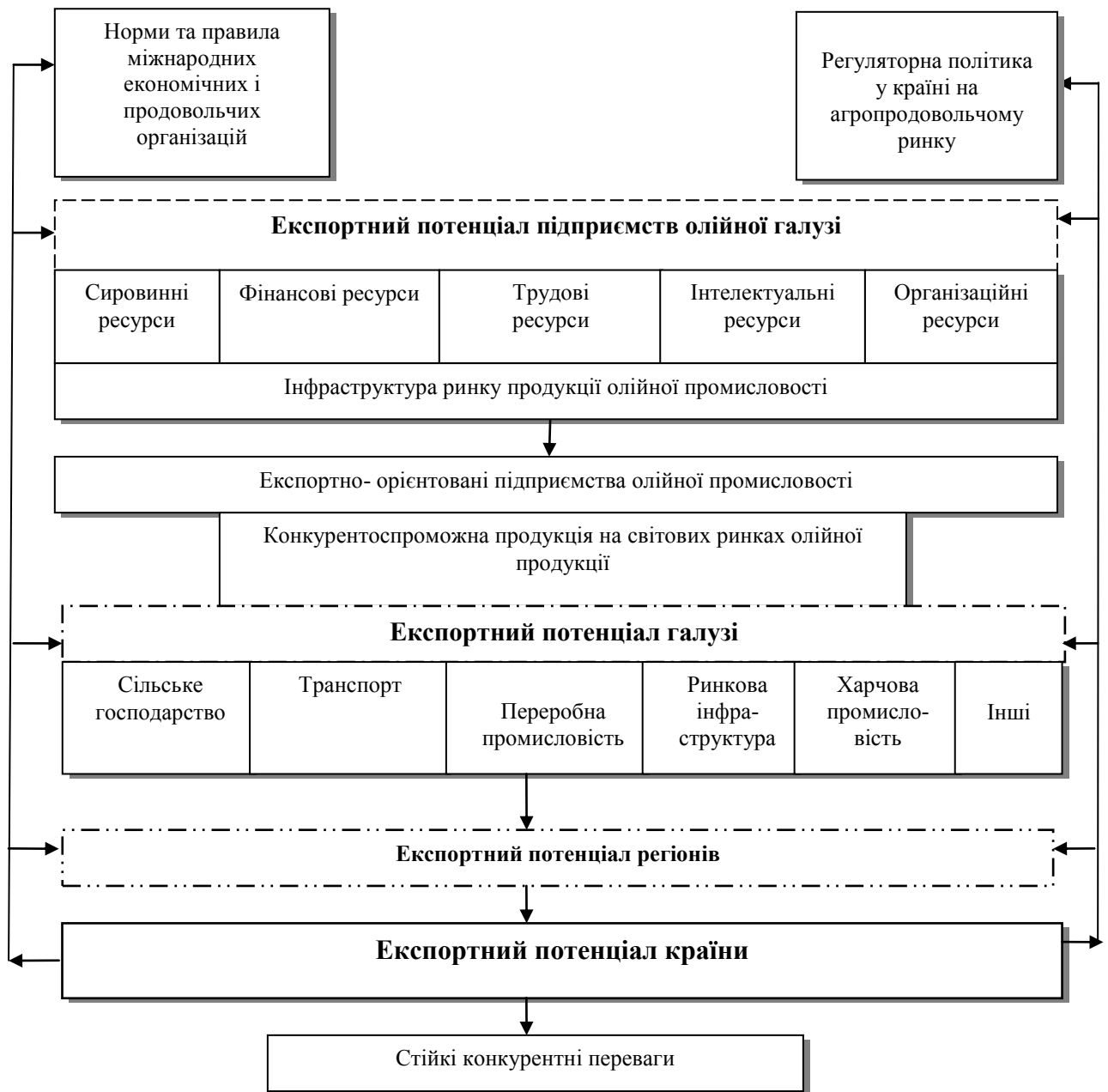

Рис. 1.1. Механізм формування експортного потенціалу українських підприємств олійної промисловості

За: побудовано автором за [12]

Вчений Савлук П.Т. [79, с. 34] під експортним потенціалом харчової промисловості (частиною якої є олійна промисловість) розуміє сталий розвиток і ефективність конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках, які оцінюються за рівнем економічного потенціалу та конкурентоспроможності окремих підприємств, а також їх продукцією.

Експортний потенціал бізнесу (Е) – це комплексна порівняльна характеристика бізнесу в порівнянні з набором показників конкурента, яка відображає ступінь переваги набору показників для оцінки діяльності бізнесу, визначаючи його потенціал на даному етапі протягом певного періоду часу.

Т. Осташко [60, с. 44] доводить, що у міру інтенсифікації процесу глобальної інтеграції в харчовий сектор економіки категорія експортного потенціалу харчової промисловості також буде глобальною. Тільки галузі з високим експортним потенціалом можуть виробляти продукцію, що відповідає вимогам міжнародних стандартів, продавати її на внутрішньому і зовнішньому ринках і отримувати вигоду від міжнародного співробітництва в харчовій промисловості. Експортний потенціал олійної промисловості – це сукупність потужностей і резервів для виробництва і продажу високоякісних продуктів харчування (ресурсний потенціал, спеціалізація і диверсифікація виробництва, організація і управління, технологічні інновації), а також експортна конкурентоспроможність підприємства харчової промисловості. Її можна проаналізувати, порівнявши регіональні, внутрішній і світової ринки.

Коломієць В. В. [41, с. 5] стверджує, що акцент на розвитку експорту слід розглядати як пріоритет зовнішньоекономічної політики країни. Провідна роль експорту у реалізації зовнішньоекономічної політики країни у системі міжнародного поділу праці і економічних відносин полягає в можливостях отримання іноземної валюти, що необхідна для закупівлі конкурентоспроможних товарів й послуг, модернізації економіки та структурних реформ. На основі використання новітніх технологій і видів обладнання, оплата імпорту промислових товарів і імпорту промислових товарів оплачується там, де у держави недостатньо ресурсів і сприятливих умов для отримання позитивного значення індексу економічного зростання. Іншими словами, теорія і методологія зовнішньоекономічної діяльності є основою розвитку експортного потенціалу, що розглядається з точки зору формування конкурентної переваги в галузях народного господарства (рис.

1.2). За словами Коломійця В.В., це свідчить, що олійні підприємства є важливим елементом у вивченні теоретичних аспектів формування експортного потенціалу АПК України.

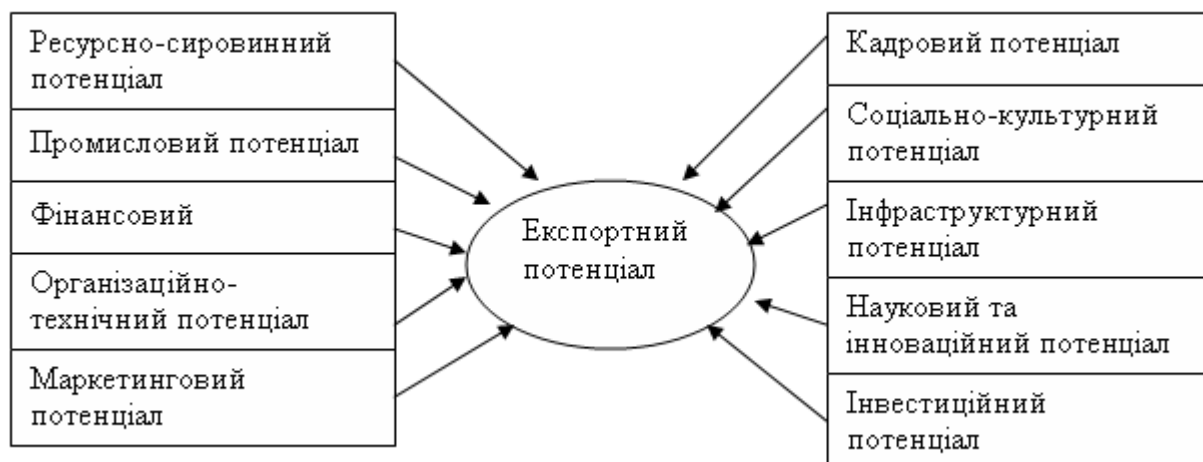

Рис. 1.2. Головні складові експортного потенціалу підприємств олійної промисловості

За: [33]

Отже, сукупний експортний потенціал олійної промисловості складається із суми використаних та невикористаних ресурсів. Виходячи із визначення та класифікації, експортний потенціал олійної промисловості включає матеріально-технічні (зокрема технологічні), природні, організаційні, людські, фінансові та інформаційні ресурси, що доступні для нарощування експорту (рис. 1.3).

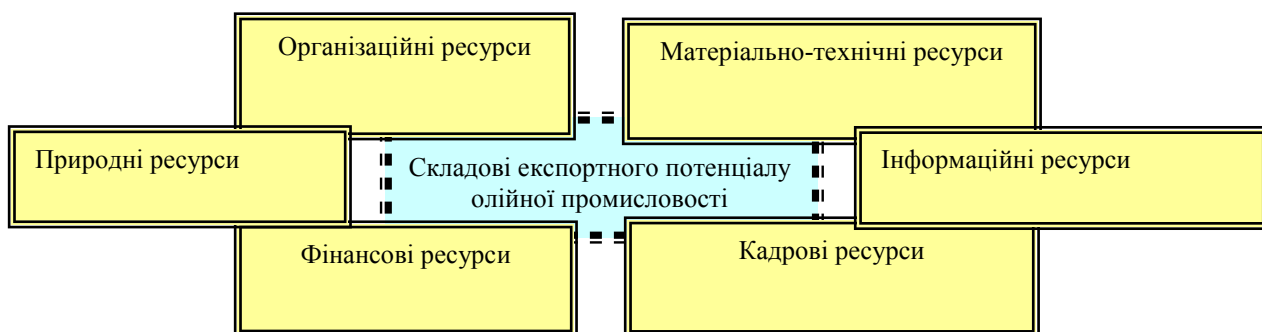

Рис. 1.3. Складові експортного потенціалу підприємств олійної галузі

За: побудовано автором

О. Точилін [98, с. 132-138] доводить, що слід використовувати 2

основних підходи для визначення критеріїв експортної спроможності олійної промисловості. Відповідно до структурного підходу, про ситуацію можна судити за ступенем промислового монополізму, тобто за концентрацією бар'єрів для виходу на виробничі, капітальні та промислові підприємства. Відповідно до функціонального підходу, підприємства з найкращою організацією виробництва і продажів і ефективним фінансовим управлінням володіють високим експортним потенціалом.

При оцінці експортного потенціалу олійної промисловості особливу увагу слід приділяти вивченню об'єктивних явищ і процесів, що безпосередньо впливають на її формування. Флейчук М. І. [105, с. 535] визначила ряд факторів, що впливають на можливість експорту усталеної харчової промисловості в контексті європейської інтеграції. Відповідно до запропонованого підходу фактори експортної спроможності харчової промисловості можна розділити на 3 групи: макроекономічні: вони визначаються ринковим середовищем країни; фактори мікрорівня: вони встановлюються безпосередньо учасниками ринку. Використовуючи цей методологічний підхід, можна систематизувати фактори, що впливають на експорт олійної промисловості.

Павленко Б. Ю. [66, с. 134] у контексті поглиблення співпраці в рамках Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС наголошує на загрозі експортному потенціалу, з яким стикається олійна промисловість у цьому відношенні, підкреслюючи, що одним з найбільш перспективних та ефективних теоретичних підходів до вивчення способів забезпечення експорту потенціал олійних підприємств є агропромислова інтеграція. Інтегрована структура, в основному ринок олійної промисловості (виробники, закупівельні організації), забезпечують об'єднання економічних інтересів суб'єктів (наприклад, переробних підприємств і торгових організацій). Ефективними формами таких організацій є мережі та кластери. Перевага асоціації, яка інтегрується у вигляді кластера, полягає в тому, що вона об'єднує не тільки виробників і переробні підприємства, а й науково-дослідні інститути, вищі

навчальні заклади, агентства зі стандартизації, торгові асоціації, торгові асоціації і т.д.

Таким чином, для всебічного посилення експортного потенціалу олійної промисловості в умовах лібералізації зовнішньоторговельного режиму необхідний економічний потенціал практично всіх суб'єктів, ефективна взаємодія усіх чинників, дотримання науково-обґрунтованих рівнів затрат праці і засобів виробництва, визначення інших ключових факторів. Необхідно враховувати і нормативні фактори, такі, як: визначення ефективних інструментів державного управління. Це питання є особливо актуальним в умовах поглиблення світової економічної кризи та поглиблення європейської інтеграції.

1.3. Європейський досвід забезпечення конкурентоспроможності підприємств олійної промисловості

Споживання соняшникової олії в Європі стрімко зростає. Особливо зростаючий сегмент на європейському ринку – соняшникова олія з високим вмістом олії, отримана з гібридного насіння соняшнику. Попит на таку соняшкову олію зростає в Європі, але поставки не мають суттєвих тенденцій до зростання. Це вказує на майбутні можливості для експортерів з країн, що розвиваються [98].

У світовому вимірі країнами з найбільшим виробництвом соняшникової олії є – Україна, росія, Аргентина, Туреччина, Франція, Угорщина, Іспанія, Румунія, Болгарія та Китай. Україна лідирує з виробництва соняшникової олії з вражаючим річним показником виробництва 4,4 млн т. На другому місці йде росія з виробництвом соняшникової олії 4,1 млн т. Аргентина, хоч і займає третє місце в рейтингу, виробляє значно менше України та росії – 931,7 тис. т соняшникової олії щорічно. Четверте місце займає Туреччина з річним виробництвом соняшникової олії 721,9 тис. т, за нею йде Франція з виробництвом 632,9 тис. тонн. Угорщина та Іспанія виробляють 566,1 тис. т і 503,5 тис. т

соняшникової олії відповідно. Румунія на восьмій позиції виробляє 454,6 тис. т соняшникової олії. Замикають першу десятку Болгарія та Китай, де Болгарія виробляє 318,3 тис. т, а Китай – 299,8 тис. т соняшникової олії на рік [98].

Отже, країнами з найбільшим виробництвом соняшникової олії в останні роки є (рис. 1.4):

- 1) Україна - 4,4 млн т;
- 2) росія - 4,1 млн т;
- 3) Аргентина - 931,7 тис. т;
- 4) Туреччина - 721,9 тис. т;
- 5) Франція - 632,9 тис. т;
- 6) Угорщина - 566,1 тис. т;
- 7) Іспанія - 503,5 тис. т;
- 8) Румунія - 454,6 тис. т;
- 9) Болгарія - 318,3 тис. т;
- 10) Китай - 299,8 тис. т.

Як бачимо, на європейському континенті зосереджений найбільший в світі потенціал з виробництва соняшникової олії.

У період з липня по грудень 2023 року імпорту соняшникової олії в Європейський Союз зріс на 13% порівняно з попереднім роком, причому основним експортером є Україна. Європейська комісія також підвищила свої прогнози щодо пропозиції та попиту на олійні культури в ЄС на сільськогосподарський сезон 2023-2024 років, збільшивши оцінки виробництва соняшнику та сої, а також споживання соняшнику та сої в поточному сезоні. У період з 1 липня по 17 грудня 2023 року країни-члени Європейського Союзу в цілому збільшили імпорту соняшникової олії на 13% порівняно з аналогічним періодом минулого року до 1,05 млн тонн, свідчать дані, оприлюднені Єврокомісією. Основним експортером соняшникової олії до ЄС є Україна, яка збільшила поставки трохи більше ніж на 16% порівняно з аналогічним періодом 2022 року до 969 950 тонн. Однак ЄК зазначає, що

немає даних щодо імпорту в Італію, що, ймовірно, означає ще більше зростання імпорту соняшникової олії до співтовариства.

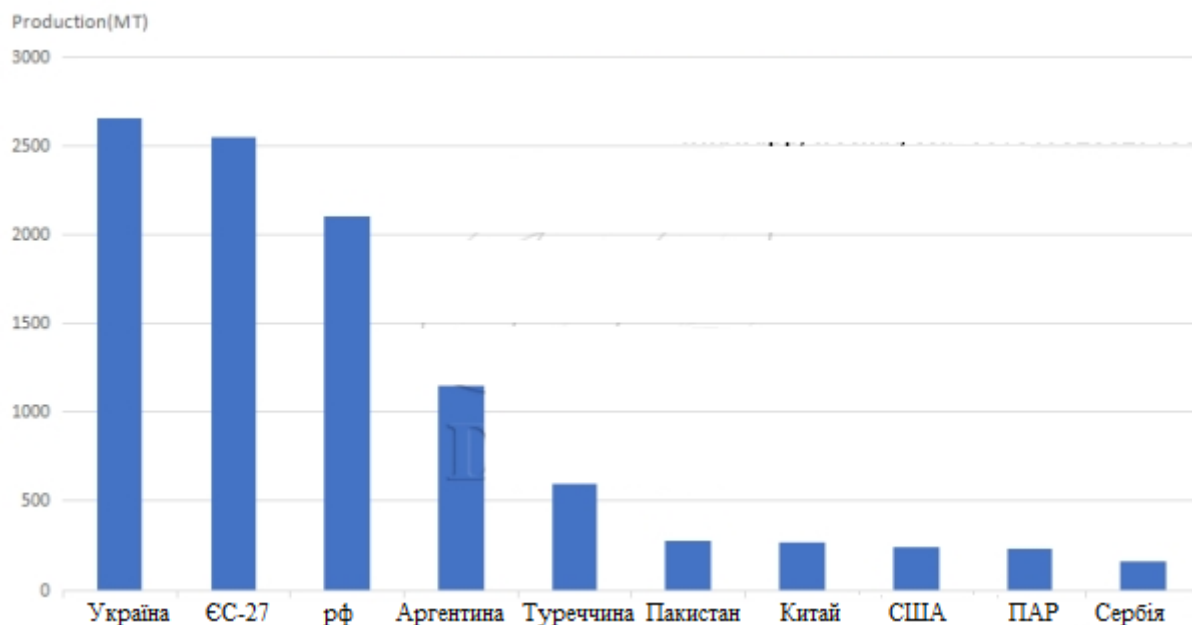

Рис. 1.4. Обсяги виробництва соняшникової олії в світі у 2022 р. (тис. метричних тонн)

За: [97]

Досвід країн світу з усталеною ринковою економікою, особливо досвід розвинених європейських країн, показує, що малий і середній бізнес в харчовій промисловості має загальний підхід і унікальні особливості в реалізації деяких заходів державного регулювання, і їх оцінка дозволяє нам визначити елементи, прийнятні для переробки і подальшого застосування в Україні. Основними проблемами олійної промисловості в європейських країнах є стійке зростання виробництва олійних культур, надійні внутрішні поставки олійних культур і їх безпеку.

Вишневська О. [20, с. 38] це доводить, що ключовим елементом сильної конкурентоспроможності в ЄС, особливо в олійній промисловості, є система державної підтримки та стимулювання. Відповідно до законодавства ЄС, підтримка, що надається національним або регіональним бюджетом, є перешкодою для принципу вільної конкуренції. Однак, незважаючи на вищесказане, законодавство ЄС передбачає деякі винятки, коли підтримка

має найменший вплив на вільну конкуренцію. Тобто підтримка розвитку слабких регіонів, підтримка реалізації важливих наднаціональних проєктів, підтримка культурної спадщини (якщо це не впливає на умови торгівлі та конкуренції), підтримка певних видів економічної діяльності.

Загальновизнано, що національні нормативні відносини, спрямовані на підтримку продовольчого сектора на певному рівні і з оптимальним структурним співвідношенням, типові як для розвинених, так і для країн з перехідною економікою. Єдине, що можна сказати, це те, що в промисловій і сільськогосподарській економіці, в тому числі в Україні, олійна промисловість завжди знаходиться в екстремальному стані через брак ресурсів і руйнівного впливу як природних, так і ринкових сил.

У більшості розвинених країн олійна промисловість субсидується державою. Наприклад, в ЄС більше половини бюджету в даний час витрачається на субсидії сільськогосподарським підприємствам (сільськогосподарським виробникам, фермам і підприємствам харчової промисловості). У західних країнах внутрішня неділя олійних культур захищена, з одного боку, солідною закупівельною ціною, а з іншого - високими тарифами (тарифами) на імпорт. В результаті багато видів олійних культур в Україні коштують дорожче, ніж у багатьох європейських країнах, незважаючи на найнижчі зарплати в ЄС.

В Україні переважна частина олійних культур здебільшого виробляється середніми та великими підприємствами, операційна діяльність яких підтримується державою через субсидії та захищена високим рівнем тарифів на імпорتنу продукцію [68]. В ЄС діє один із найпотужніших режимів захисту національних сільськогосподарських виробників, особливо стосовно молочних продуктів й оливкової олії. Окрім того, із середини 2000-х років Євросоюз бореться із перевиробництвом у продовольчому секторі, особливо в олійній промисловості; система підтримки виробників Євросоюзу є однією із найпотужніших у світі: Євросоюз щорічно витрачає понад 60 млрд євро, що спрямовуються на підтримку АПК, а згідно з методологією

OECD, загальний рівень підтримки виробників оцінюється понад 90 млрд євро.

На відміну від країн ЄС, внутрішні ціни на сільгосппродукцію в Україні в середньому нижчі, ніж ціни світового ринку, в результаті чого споживачі отримують субсидії за рахунок сільгоспвиробників. Згідно з класифікацією "кольорової скриньки" внутрішньої підтримки СOT, найбільша частка бюджетних коштів, що виділяються на програми, звільнені від зобов'язань щодо пом'якшення наслідків (так звані "зелені" скриньки), припадає на ЄС, Бразилію і Канаду, при цьому частка "зелених" програм та інших програм коливається від 50 до 60%, окрім України. Тобто, дане співвідношення прямо протилежне (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

**Порівняння рівнів підтримки аграрних виробників
в ЄС та Україні у 2021 р.**

Показник	Обсяг підтримки, млн. євро	
	Україна	ЄС
1. Показник підтримки виробників	942,20	94885,00
1.1. Цінова підтримка виробників	-654,50	33826,000
1.2. Бюджетні виплати	1596,70	61059,000
2. Показники підтримки виробників, євро		
2.1. в розрахунку на одиницю вартості виробленої продукції	0,04740	0,31310
2.2. в розрахунку на одного жителя	20,320	189,770

За: [74, с. 142]

Майже 75% сукупної допомоги надається в межах «Жовтої скриньки» допомоги, і лише 25 % припадає на програми «Зеленої скриньки». Лише 5 % коштів «Зеленої скриньки» спрямовуються безпосередньо фермерам, а решта коштів спрямовуються на послуги загального характеру через державні міністерства і служби (рис. 1.3).

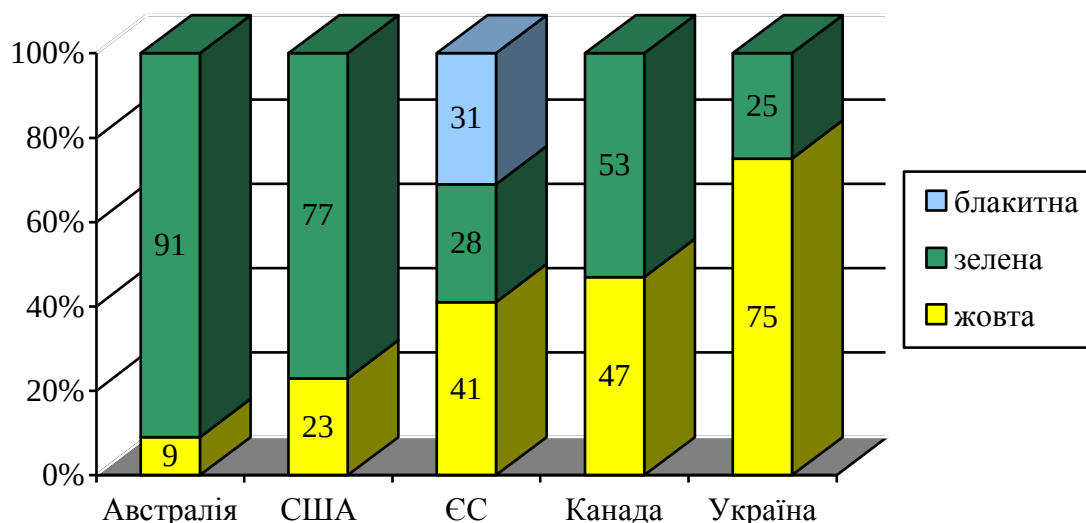

Рис. 1.3. Розподіл бюджетів внутрішньої підтримки АПК за кольоровими «скриньками» COT, у % до загальної суми підтримки

За: [99]

На наш погляд, досвід державної підтримки сектору олійних культур у ЄС заслуговує на особливу увагу. Зокрема, при розгляді питання розвитку МСП корисно вивчити питання державної підтримки польської олійної галузі, основу якої складають невеликі фермерські господарства. У країні налічується понад два мільйони малих господарств (менше ніж 10 га), що становить 84,7 % від загальної кількості господарств, які займаються агропродовольчою діяльністю.

Таким чином, поширення органічного виробництва олійних культур знаходиться на ранніх стадіях як в Україні, так і за кордоном. Таким чином, постійне вдосконалення основ та механізмів державної підтримки цього сектору олійної промисловості є предметом подальших досліджень у галузі економіки. Тема непрямих податків як ключового компонента економічного розвитку регіонів набуває все більшого значення в умовах економічної нестабільності, зокрема у воєнний час. Тенденція до збільшення ролі непрямих податків на олійні культури на внутрішніх ринках і в міжнародній діяльності збережеться, особливо з урахуванням значного цінового тиску на ринку олійних культур. Це допоможе державним установам поповнити

бюджети всіх рівнів. Звичайно, наша країна не може протистояти європейському співтовариству в питанні бюджетної підтримки олійної промисловості, але це може змінити інтерес країн ЄС до доступу на український ринок. Дослідження свідчать, що ЄС виявляє більший інтерес до співпраці з нерозвиненими країнами та з нерозвиненими структурами внутрішнього європейського ринку, які гарантують формування джерел для створення доданої вартості.

Висновки до розділу 1

1. Вплив зовнішнього середовища на експортний потенціал олійної промисловості слід аналізувати з використанням різних методологічних підходів, таких як глобалізація, соціальні, економічні, маркетингові, бюджетні, екологічні та балансові. Чому важливо визначити пріоритетні напрямки і конкретні кластери розвитку олійної промисловості для підвищення конкурентоспроможності та ефективності? В цілому експортний потенціал олійної промисловості слід аналізувати в кілька етапів. Основним етапом такого аналізу, порівняно з іншими галузями, є, з одного боку, основні структурні умови функціонування олійної промисловості, що характеризують виробництво і споживання олійних культур, а з іншого – поточний стан олійної промисловості України та агропродовольчого ринку. Йдеться про те, що особливості структури ринку, що є найважливішим елементом ринкового механізму, формуються під впливом основних умов агропродовольчого ринку з точки зору попиту і пропозиції.

2. Методи оцінки конкурентоспроможності компаній олійної промисловості повинні враховувати кілька чинників, що визначають рівень, динаміку і тенденції розвитку ринку. Вивчення впливу кожного фактора на продуктивність – складний і трудомісткий процес. Тому слід вибирати найбільш важливі з них, використовуючи систему оціночних показників. Вони використовуються для визначення форм витрат на посилення конкурентоспроможності, коефіцієнта грошової ефективності, відносної

торгової переваги, показників відносної конкурентоспроможності експорту, консолідованої оцінки експорту олійних культур та географічного різноманіття експорту. Вищевикладене диктує необхідність всебічного вивчення експортного потенціалу та аналізу зарубіжного досвіду для реалізації економічного потенціалу агропромислових підприємств.

3. У країнах Центральної та Східної Європи процеси трансформації олійної промисловості формуються за рахунок прямої державної підтримки та низки послідовних кроків. Навіть після створення нових приватних підприємств і приватизації існуючих держава не втрачала контролю над розвитком олійної промисловості, замінюючи адміністративні та примусові методи економічними. Фінансова допомога була надана в інтересах виробників продуктів харчування, а ціни були скориговані. Було створено спеціальну установу для надання необхідної підтримки олійної промисловості. У деяких країнах така політика носить регіональний характер, і це необхідний крок для розробки ефективних способів розвитку олійної промисловості. У розвинених країнах ЄС були прийняті цілеспрямовані заходи з підтримки олійного сектора. Особливу увагу слід приділяти цільовим субсидіям на конкретні види діяльності, високим вимогам до якості продукції та екологічних аспектів, розробці необхідних механізмів стимулювання, податковій системі, спрямованій на стимулювання оновлення олійної промисловості, та регулюванню цін на олійні культури. У багатьох країнах субсидії також є елементом протекціоністської політики з метою створення ефективної системи захисту вітчизняних виробників.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАРУБІЖНИХ РИНКАХ ОЛІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ

2.1. Особливості, тенденції та проблеми розвитку зовнішньої торгівлі вітчизняних підприємств олійної промисловості

Незважаючи на свою активну функцію, підкомплекс олійних культур пов'язаний з широким характером виробництва олійних культур, неефективним використанням сировини і надмірним навантаженням на земельні ресурси. У сучасних умовах економічний потенціал підпростору не може бути сформований без ефективних систем державного впливу на організаційні та економічні умови функціонування галузі. Нинішній етап трансформації вітчизняної олійної промисловості пов'язаний зі зміною парадигми розвитку в контексті загроз і переваг, які створює зона вільної торгівлі Україна-ЄС. Питання конкурентоспроможності у світовій економічній сфері виходить на перший план у контексті формування внутрішньої неділі країни. сільськогосподарська продукція та продовольство з урахуванням соціально-економічних пріоритетів національної продовольчої безпеки, розвитку інноваційного виробництва, адаптивного особистісного розвитку сільських територій.

Докладніше розглянемо проблеми, тенденції та закономірності зовнішньої торгівлі в олійній промисловості України. Україна має великий експортний потенціал в олійній промисловості, але не використовує його повністю. Як видно з динаміки експорту окремих товарних груп сільгосппродукції, внутрішній експорт з 2008 р. стрімко набирає позитивну динаміку, головною перевагою вступу України до СОТ є зростання зовнішніх поставок рослинної продукції (в 1,33 рази порівняно з 2011 р.): у 2010 р. внутрішній експорт сільськогосподарської продукції, динаміка експорту сільськогосподарської продукції, знизилася на 7,7%, а експорт рослинної олії та жирів скоротився (рис. 2.1). Слід зазначити, що зниження експорту було викликано в основному світовою фінансовою кризою, але зниження експорту олії було набагато меншим, ніж в інших експортних секторах. У 2016 році

експорт олійних культур дещо знизився через загострення військового конфлікту на Донбасі, але в 2017 році вітчизняні виробники вийшли на міжнародний ринок олійних культур, а в 2021 році експорт олійних культур досяг піку в 77,037 млн дол. США. Однак у 2022 році внаслідок тотальної війни експорт цієї товарної групи скоротився на 15,5%.

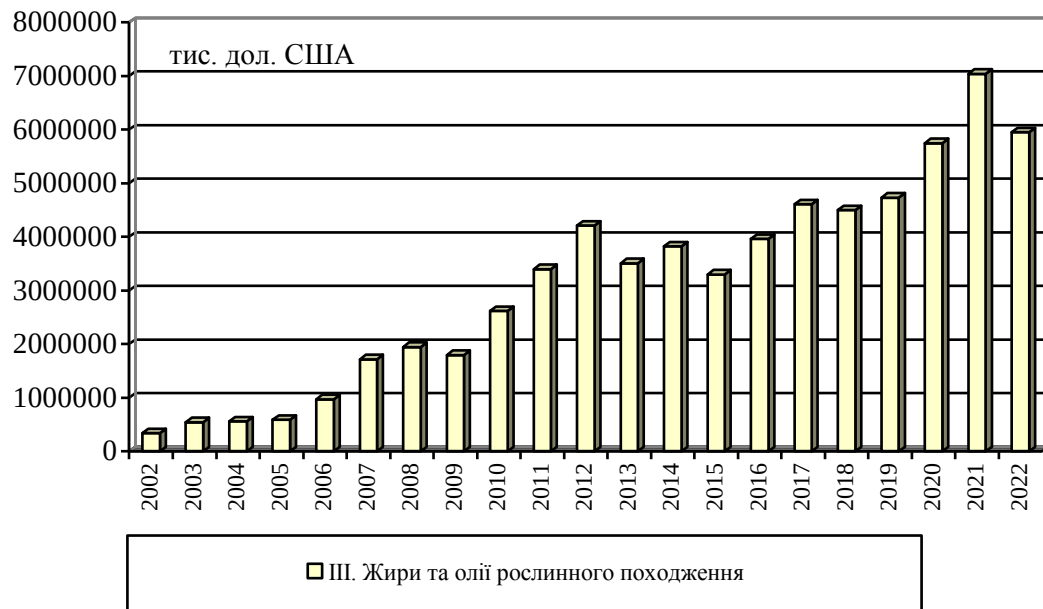

Рис. 2.1. Динаміка українського експорту жирів та олії рослинного походження з 2002 по 2022 рр.

За: [77]

У 2016/17 маркетинговому році Україною було експортовано 78,9 тис. т насіння соняшнику порівняно з 43,5 тис. т у 2015/16 маркетинговому році [92]. У 2017/18 маркетинговому році на тлі збільшення переробки соняшнику у європейських країнах, очікувалось, що експорт насіння соняшнику зросте до 100 тис. т. Варто зазначити, що останні законопроекти пропонували скасувати експортні тарифи щодо насіння соняшнику, але були відхилені парламентським комітетом.

Незважаючи на скорочення виробництва та експорту, Україна залишається найбільшим експортером соняшникової олії в світі: у 2021/22 році було експортовано 450 млн тонн (у 2020/21 році - 530 млн тонн). Частка

України у світовому експорті соняшникової олії у сезоні 2021/22 рр. зросла до більш ніж 40%. Головними імпортерами в світі також є ЄС, Індія та Китай.

Світові ціни на соняшкову олію коливаються часто відповідно до світових трендів щодо інших продуктів, таких як злаки, соя та пальмова олія. У 2020 р. та у першій половині 2021 р. ціни значно зросли, але з початку 2022 р. ціни стрімко зросли після повномасштабного російського військового вторгнення в Україну (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Коливання світових цін на олію соняшника у 2019-2023 рр.

За: [100]

Висока рентабельність соняшнику порівняно з іншими олійними та зерновими спонукала українських фермерів збільшити посівні площі соняшнику майже на 20%. Цей факт і гарна погода призвели до рекордного врожаю в 2017 році. За даними Міністерства аграрної політики, врожайність досягла 1330 млн т (рис. 2.3). У той же час українське аналітичне агентство оцінило реальний урожай соняшнику в 13,5-14,2 млн т, оскільки фермери часто недооцінюють посівну площу, загальну врожайність і врожайність. У 2021 році Україна зібрала рекордний урожай соняшнику. За офіційними

даними, загальний урожай склав 1640 млн тонн, що на 300 млн тонн більше, ніж роком раніше (1690 млн тонн за неофіційними даними). Очікувалося, що у 2021-22 роках Україна поб'є минулі рекорди з видобутку та експорту нафти через високий попит на соняшникову олію на світовому ринку та високі світові ціни. Однак через повномасштабну окупацію росією чорноморський порт України був заблокований, а в результаті закриття більшості заводів з переробки соняшнику і експортерів переключилася на створення нових логістичних маршрутів для експорту.

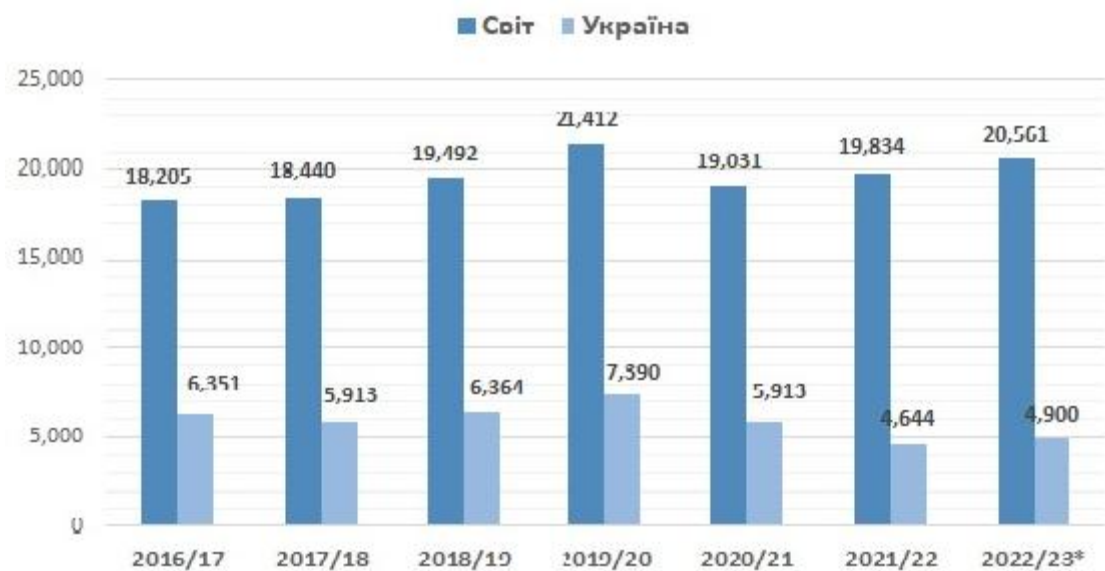

Рис. 2.3. Обсяги виробництва соняшникової олії в Україні у 2016-2023 маркетингових рр.

За: [77]

Україна володіє значним експортним потенціалом завдяки своїй здатності вирощувати насіння соняшнику, які є основною сировиною для виробництва нафти. Майже вся країна має потужності та посівні для вирощування соняшнику та олії (за винятком Волинської, Львівської та Рівненської областей). Але найбільш придатними є степові райони АРК, Херсонської, Одеської, Запорізької, Миколаївської, Луганської, Донецької, Дніпровської та Кіровоградської областей. Для ферментативного утворення олії насіння соняшнику є потреба певної кількості сонячних днів протягом 1 року. Вміст крохмалю в насінні соняшнику збільшується в дощове літо.

Одеські гібридні сорти займають найбільшу площу в Україні. Харківські сорти мають жирність 52-55%, а Одеські та запорізькі - 50-52% [47].

Олійну промисловість в Україні можна розділити на 3 категорії. До першої категорії відносяться підприємства з виробництва рослинних олій: олійні заводи і переробні підприємства. До другої категорії відносяться дрібні виробники жирів і масел, тобто підприємства, основною діяльністю яких не є виробництво рослинної олії. Ці переробні підприємства виробляють олію невеликими партіями і використовують її для задоволення потреб сільського населення, тому вони в значній мірі залежать від ситуації на внутрішньому ринку. Україна, ймовірно, єдина країна в світі, де населення віддає перевагу нерафінованій соняшниковій олії. Це пов'язано з тим, що нерафінована олія корисніша і краще засвоюється організмом. Така олія також має пряний аромат. Останнім часом спостерігається тенденція до збільшення процентного вмісту рафінованої соняшnikової олії в пляшках. Фермери переробляють насіння на власних олійних заводах, щоб покрити поточні платежі. Дрібні виробники виробляють 30% від загального обсягу виробництва соняшnikової олії. Третя категорія - виробники олії і олійних продуктів, такі як маргаринові і мильні заводи.

За останні 15 років соняшник став однією з найприбутковіших культур для українських аграріїв. Крім того, він більш стійкий до нестачі вологи в ґрунті, ніж інші культури. Не дивно, що площа посівів соняшнику майже постійно збільшується, досягнувши 660 мільйонів гектарів у 2021 році.

Масштабне російське вторгнення у 2022 році справило значний вплив на загальну площу та врожайність українських соняшників. Загальна площа посіву скоротилася з 660 мільйонів гектарів до 480 мільйонів гектарів у 2021 році. Нижче наведена статистика зміни посівних площ соняшнику у жовтні 2021 року по регіонах порівняно з 2022 роком (таблиця 2.1).:

Таблиця 2.1

Зміни площ посівів соняшнику у 2021-2022 рр.

Регіон	Площа у 2021 р., тис. гектарів	Площа у 2022 р., тис. гектарів	Зміна, тис. гектарів
Дніпропетровська	608,0	556,0	-52,0
Кіровоградська	608,0	603,0	-5,0
Харківська	582,0	240,0	-342,0
Запорізька	535,0	71,0	-465,0
Миколаївська	518,0	364,0	-154,0
Луганська	442,0	0,0	-442,0
Одеська	416,0	399,0	-17,0
Полтавська	388,0	434,0	46,0
Донецька	358,0	99,0	-259,0
Херсонська	349,0	0,0	-349,0
Інші	1818,0	2059,0	199,0
Всього	6622	4825	-1840

Джерело: [77]

Україна експортує олію соняшника до 90 країн світу. Головним напрямком експорту є Індія, Єгипет та Нідерланди. Значні обсяги соняшникової олії також експортуються до Туреччини, Іспанії й Італії. У період 2015-2017 років внаслідок військової російської агресії проти України частка росії в українському експорті стрімко скорочувалася (рис. 2.4).

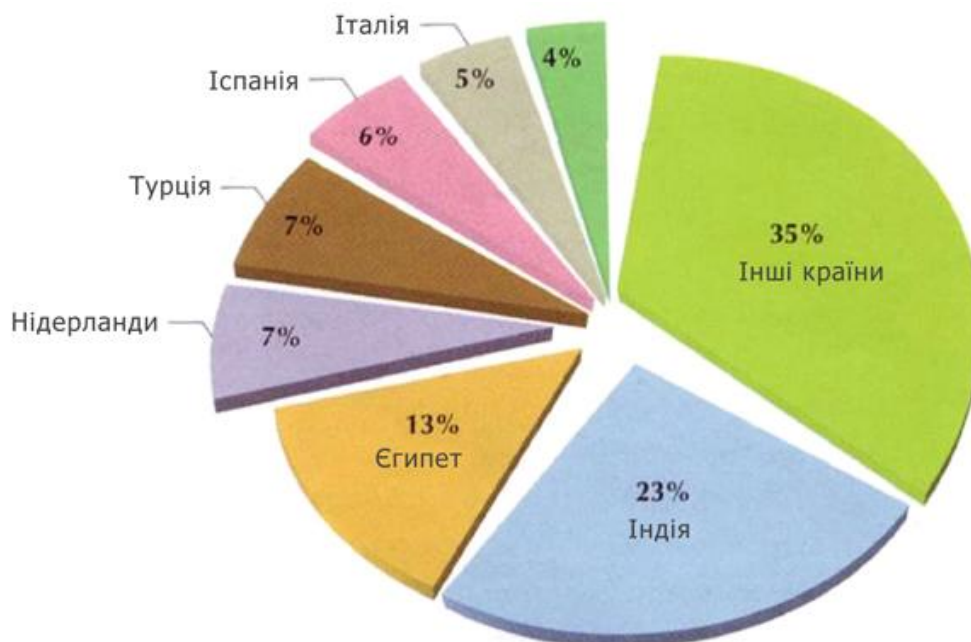

Рис. 2.4. Регіональна структура українського експорту соняшникової олії у довоєнному 2021 р.

За: [77]

Підсумовуючи зазначимо, що від того, як змінюватимуться ціни на олію соняшника в Україні у майбутньому, багато в чому буде залежати від

розвитку ситуації на міжнародному ринку. Зокрема, від масштабів пропозиції інших олійних культур. Тобто, якщо у США буде вирішено збільшити виробництво сої і скоротити виробництво кукурудзи, а в Аргентині, США та Бразилії (найбільших виробників сої) буде досягнутий високий урожай олійних культур, ціни на соняшник дещо зростатимуть через зростання пропозиції сої. Якщо світові запаси соєвої олії та сої будуть скорочуватись, ціни на пальмову, соєву, ріпакову і соняшникову олію продовжуватимуть зростати. В зв'язку з цим цінові перспективи для вітчизняних виробників соняшnikової олії та соняшнику залишаються досить сприятливими.

2.2. Емпірична оцінка конкурентних переваг вітчизняних підприємств олійної промисловості

З метою аналізування головних факторів, що мають вплив на діяльність українських виробників й експортерів олійних культур, у даній кваліфікаційній роботі було проведено економетричне дослідження, в межах якого були проаналізовані фактори, що мають вплив на розвиток вітчизняної олійної галузі. Аналізування проводилось за допомогою методу регресійного аналізу (найменших квадратів). Емпіричне дослідження охоплювало річні дані з 2003 по 2022 рр., а саме::

- загальні обсяги виробництва олійних культур;
- середні ціни реалізації продукції олійної галузі підприємствами (окрім малих) (грн /т);
- споживання соняшnikової олії на душу населення (кг);
- продаж основних олійних культур сільсько-господарськими підприємствами (окрім малих) за всіма напрямками реалізації (тис.т);
- площа сільськогосподарських угідь, що засіяні соняшником, 1 000 гектарів;
- сільськогосподарська техніка, трактори на 1 квадратний км ріллі.

Зупинимось на аналізі факторів, які впливають на загальні обсяги виробництва олійної промисловості. Отримане рівняння регресії має

наступний вигляд:

$$PROD = C(1)+C(2) * CONSUMP + C(3)* MACHINE (-1)+C(4) *P, \quad (2.1)$$

де: $PROD$ – валова продукція олійної галузі (тис. грн);

$CONSUMP$ – споживання олії населенням в розрахунку на 1 особу (кг);

$MACHINE$ – сільсько-господарська техніка, тракторів на 100 квадратних км орних земель;

P – середні ціни реалізації підприємств (крім малих) продукції олійної галузі, грн за т.

$$prod = 4.784*consump + 1.227*machine_{t-1} + 0.053*p \quad (2.2)$$

(2.644 *) (2.157 ***) (0.235)

$$R^2 = 0,78$$

$$DW = 1,76$$

З цієї формули робимо висновок, що на загальні обсяги виробництва олійної промисловості впливають два фактори: сільськогосподарська техніка (трактори на 100 квадратних км ріллі) та рівень споживання олії на душу населення. Зростання споживання на 1,0% призведе до збільшення загальних обсягів виробництва олійних культур на 4,70% за ймовірності 99,0%. Збільшення кількості аграрної техніки збільшить загальні обсяги виробництва олійної промисловості на 1,22 % з ймовірністю 95,0%. Однак середні ціни реалізації продукції олійної галузі не впливають на її загальний випуск; значення DW і R^2 знаходяться у прийнятних межах і рівняння є адекватним.

Отримавши підтвердження, що споживання впливає суттєво на загальний випуск олійної промисловості, тоді як середні ціни реалізації олійних культур підприємствами не впливає на нього, дослідимо, чи впливають ціни на олійні культури на рівень споживання. Одержане рівняння

регресії має такий вигляд (Додаток В):

$$CONSUMP = C(1) + C(2)*P(-3) + C(3)PROD(-2) + C(4)*RIAL, \quad (2.3)$$

де: *CONSUMP* – рівень споживання олії населенням в розрахунку на одну особу, (кг);

P – середній рівень цін реалізації підприємствами (крім малих) продукції олійної галузі, грн за т;

PROD – валова продукція олійної галузі (тис. грн);

RIAL – обсяги реалізації головних видів олійної продукції підприємствами (без малих) за усіма напрямками реалізації (тис. т).

$$\begin{aligned} \text{consump} &= 0,059 p + 0,205 \text{prod} - 0,147 \text{rial} \\ &\quad (2.312 **) \quad (2.317 **) \quad (- 1.482) \end{aligned} \quad (2.4)$$

$$R^2 = 0,97$$

$$DW = 2,3$$

Рівняння показує, що середні ціни реалізації олійної продукції підприємствами (без малих) із ймовірністю 99,0% впливають на споживання олії населенням, але слід відзначити, що такий вплив є прямопропорційним, тобто збільшення цін не призводить до зменшення споживання олії, DW та R^2 знаходяться у прийнятних межах, рівняння є адекватними.

Отже, сучасне технологічне та технічне оснащення олійної промисловості суттєво знизили її потенційну прибутковість. Збереження негативних трендів у структурі виробництва головних видів олійних культур є також надзвичайною загрозою для розвитку цієї галузі. Якщо олійна галузь не одержить належної фінансової підтримки, то фінансові надходження у аграрний сектор України ще більше скорочуватимуться, що призведе до суттєвого зниження вітчизняного виробництва і експорту олійних культур на протязі наступних трьох років.

Конкурентні переваги вітчизняних виробників олії на міжнародному ринку залежать насамперед від природного та ресурсного потенціалу українських регіонів. Перетворення, що відбуваються у регіонах України, є адаптивними, спрямованими на підвищення ефективності виробництва насіння соняшнику та залучення виробників (експортерів) олійних культур до світового економічного простору. Тривалість трансформаційних процесів є достатньою для того, щоби оцінити досягнення та рівень конкурентоспроможності галузі на шляху до її інноваційного розвитку. Така оцінка буде використана для коригування напрямів національної аграрної політики і прийняття рішень на урядовому рівні, і тому є актуальною.

Ключовими факторами конкурентоспроможності виробників та експортерів олії є їх економічний потенціал та показники ефективності операційної діяльності, і це доведено роботами численних економістів [8; 21; 24; 53; 60; 109]. За даними офіційної статистики, рентабельність виробництва насіння соняшнику за останні роки в Україні стабілізувалась, досягнувши 41,40% у 2021 році (Додаток А).

Для аналізу рівня конкурентоспроможності вітчизняних експортерів соняшникової олії слід використати методику Департаменту аналізу ринків Центру міжнародної торгівлі (ЮНКТАД / СОТ) за формулою порівняльних переваг:

$$RCA^t = \frac{1000}{(X_j^t + M_j^t)} \times \left[(X_{ij}^t - M_{ij}^t) - (X_j^t - M_j^t) \times \frac{(X_{ij}^t + M_{ij}^t)}{(X_j^t + M_j^t)} \right], \quad (2.1)$$

де X_{ijt} – експорт продукції сектору (j) країни (i) до групи інших країн, взятих для аналізу; M_{ijt} – імпорт продукції сектору (j) країни (i) з групи інших країн, взятих для аналізу; X_{jt} – загальний експорт товарів країни (i) до групи інших країн, узятих для аналізу; M_{jt} – загальний імпорт країни (i) з групи інших країн, узятих для аналізу.

Дотримуючись даної методики, була проаналізована порівняльна перевага України у зовнішній торгівлі соняшниковою олією із рештою країн

світу за довоєнний 2021 рік (Додаток Б). У результаті розрахунків порівняльна перевага України у зовнішній торгівлі соняшниковою олією розподілена таким чином (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Виявлені порівняльні конкурентні переваги у зовнішній торгівлі України соняшниковою олією у 2021 р.

Ранг	Країна	Вартість товару, тис. дол. США		RCA (індекс виявленої порівняльної переваги)
		експорт	імпорт	
		(за умовами поставки ФОБ)	(за умовами поставки СІФ)	
	ВСЬОГО	3704942,200	838,200	
1	Азія	2331945,100	10,800	0,27885741900
2	Індія	1150339,200	-	0,14042391100
3	Європа	1074244,500	77,200	0,08950158200
4	Китай	476603,600	-	0,05817983200
5	Іспанія	271790,600	-	0,03317795600
6	Італія	235904,000	-	0,02879720800
7	Нідерланди	312713,900	22,800	0,02589329100
8	Іран, Ісламська Республіка	211292,800	-	0,02579288400
9	Африка	237055,300	25,500	0,01519815500
10	Франція	116551,900	4,400	0,01187260100
11	Малайзія	90712,800	-	0,01107347300
12	Туреччина	114493,300	10,800	0,0081692200
13	ОАЕ	66566,300	-	0,00812586300
14	Великобританія	54821,000	-	0,00669209300
15	Алжир	53094,500	-	0,00648133600
16	Саудівська Аравія	52310,700	-	0,00638565300
17	Ліван	44903,900	-	0,005481500
18	Оман	31344,400	-	0,00382626300
19	Білорусь	28433,200	-	0,00347089300
20	Судан	24534,800	-	0,00299500200
21	Йорданія	20973,000	-	0,00256021300
22	Марокко	19654,700	-	0,00239928900
23	Америка	18056,700	0,100	0,00214911100
24	Польща	15386,900	-	0,00187831100
25	Непал	11828,400	-	0,00144391900

За: розраховано автором

Найвищі порівняльні переваги у торгівлі соняшниковою олією (значення індексу RCA дорівнює 1 і більше) Україна має у Азійському регіоні і, зокрема, на таких ринках, як Індія, Китай, а також європейські країни – Нідерланди, Іспанія, Італія, а також Іран і країни Африки (рис. 2.5).

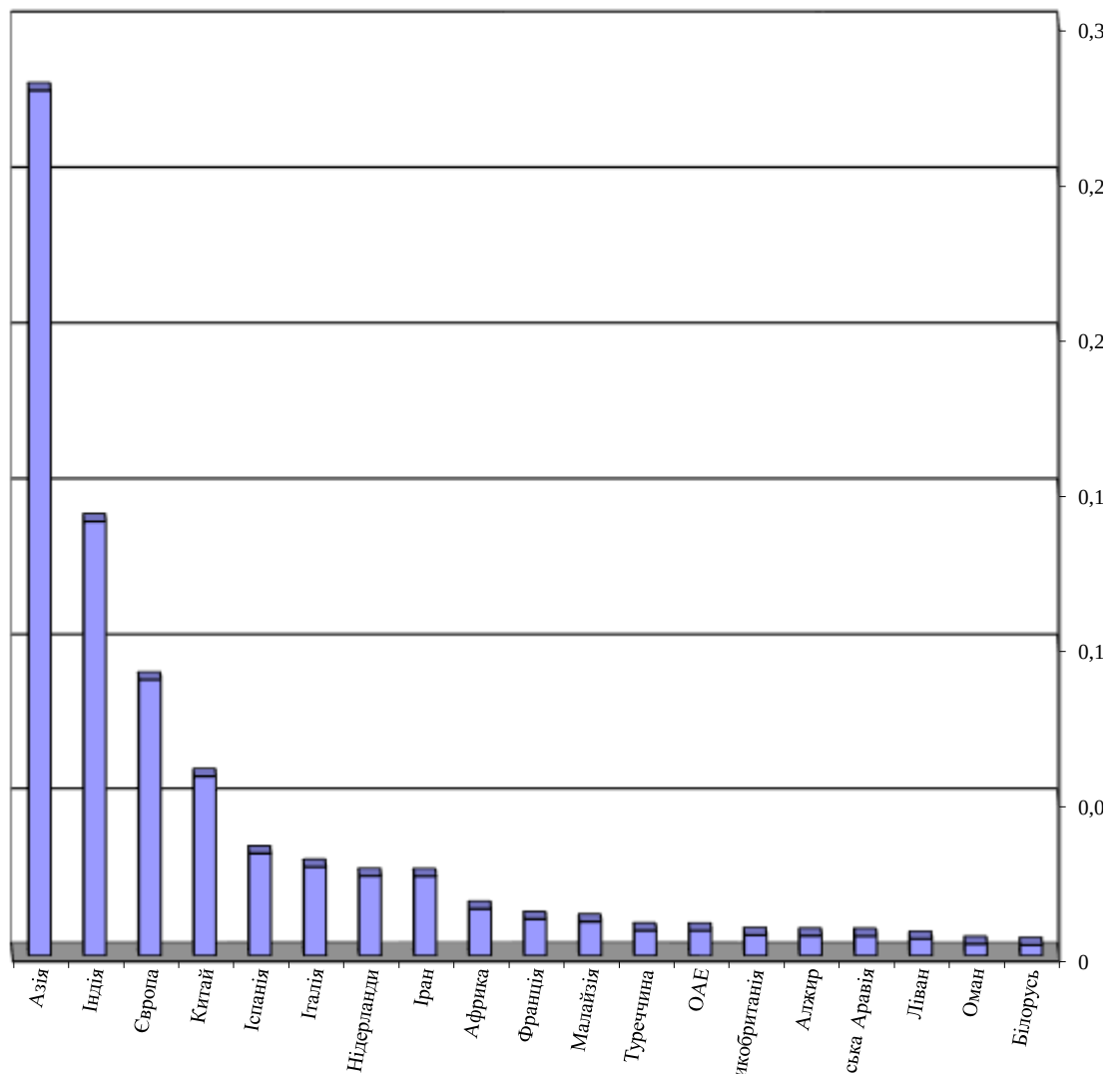

Рис. 2.5. Ранжування товарних груп відповідно до індексів виявлених порівняльних переваг (RCA) у торгівлі України соняшниковою олією у 2021 р.

За: розраховано автором

Таким чином, аналізуючи передумови низького рівня конкурентоспроможності олійної промисловості, зазвичай називають військовий стан, національну кризу економіки, диспаритет цін, розрив існуючих виробничих, економічних та технологічних зв'язків, недостатність коштів, низький контроль над підприємствами, слабе державне втручання. Проте, якщо придивитися уважніше, то можна побачити, що існують і більш глибокі причини (окрім повномасштабної війни). Головними причинами зниження рівня конкурентоспроможності, на нашу думку, є численні

інституційні недоліки органів державної влади, високий рівень корупції. Ці недоліки призводять до різкого падіння вітчизняного виробництва та попиту на вітчизняну олійну продукцію.

2.3. Аналіз зовнішніх факторів впливу на формування експортного потенціалу вітчизняної олійної галузі

З початку 2016 року участь України в зоні преференційної торгівлі була замінена Зоною вільної торгівлі (ЗВТ), в якій тарифна ставка поступово знижується до нуля протягом наступних 10 років, а з 2017 року тарифна квота буде лінійно розширена. Для деяких товарів і продуктів харчування прогнозується на 18-20% більший експорт в ЄС, ніж в результаті попередньої лібералізації. У перший рік дії Угоди про вільну торгівлю не було додаткових стимулів для експорту олійних культур, оскільки вони обкладалися тими ж тарифами, що і в рамках преференційної торгівлі. Однак Україна поступово знижуватиме тарифи: у 2021 році середнє імпортне мито на європейські продукти харчування знизилося з 8,6% до 5,6% [64].

Для олійних виробників квоти на імпорту відсутні, проте є вимоги щодо використання на європейському ринку основних попередніх умов, продовольчої безпеки, недотримання вимог, санітарних і фітосанітарних стандартів.

Приєднання України до Всеосяжної зони вільної торгівлі ЄС та ВТО підвищило важливість вивчення впливу зовнішніх факторів на експортний потенціал олійної промисловості. Недовгий досвід України в якості повноцінного і рівноправного гравця в ВЗВТ та СОТ справив значний вплив на обсяги зовнішньої торгівлі продовольством. Успішний експорт подвоїв профіцит зовнішньої торгівлі в сільськогосподарському секторі. Однак на внутрішньому продовольчому ринку також спостерігається негативна тенденція до збільшення імпорту. Цей факт не вважається великим успіхом для України.

Стрімкій динаміці експорту олійних культур до ЄС сприяли введення

торгових преференцій для українських компаній з кінця 2014 року. Ці преференції надають ЄС механізм для одностороннього виконання положень глибокої і всеосяжної зони вільної торгівлі, включаючи скасування або зниження імпорتنих мит і надання тарифних квот; цей преференційний режим надав додаткову підтримку українським експортерам у жовтні в контексті економічної і політичної кризи в Україні. Це призвело до втрати значної частини зовнішнього ринку, внаслідок чого внутрішні сільськогосподарські та продовольчі тарифи впали до нуля, а економіка України – до 83,4% від попереднього рівня ВВП. Середня тарифна ставка на продукти харчування знизилася з 22% до 0,5%. Тарифні квоти були введені на 15,9% (тарифна квота 33) цих товарів, включаючи назви багатьох продуктів тваринного і рослинного походження, цукру, фруктових соків, оброблених томатних продуктів, етанолу, тютюну, а також більшості готових харчових продуктів та інших продуктів, і якщо вони перевищені, застосовуються тарифні ставки, встановлені до підписання контракту [64].

Щоб розробити і реалізувати стратегію зміцнення експортного потенціалу олійної промисловості України в конкурентному середовищі, існуючі макроекономічні фактори (фактори навколишнього середовища), як на національному, так і на міжнародному рівні, впливають на всіх учасників ринку і є змінними, але комерційні організації повинні враховувати і застосовувати їх вплив. Для цього доцільно використати спеціалізовані методи вивчення їх впливу (SWOT-аналіз, PEST-аналіз тощо). Аналіз основної групи факторів дає можливість спрогнозувати можливі дії підприємства в секторі олійних культур з урахуванням впливу макрооточення. Основними макроекономічними факторами, що впливають на продуктивність олійної промисловості, є політичні, економічні, соціальні та технологічні [21; 22; 24; 54; 79; 98].

Для вивчення впливу різних факторів на конкурентоспроможність олійної промисловості ми обрали методи PEST-аналізу (аббревіатура від політика, економіка, суспільство, технології). Цей метод у вигляді

оціночного тесту з використанням матриці секторів (табл. 2.3) дозволяє визначити фактори, що впливають, на наш погляд, на агропродовольчий сектор і економіку в цілому, а також технічні та природні фактори, найбільш значний вплив яких на підприємства сектора сільськогосподарської продукції України надають, політичні, правові та технологічні фактори,

Таблиця 2.3

Фактори макросередовища, що впливають на формування експортного потенціалу олійної промисловості України

Соціально-культурні фактори	Технологічні та природні фактори
1. Розшарування суспільства. 2. Споживчі традиції, культурні цінності, уподобання та звичаї. 3. Недостатній рівень захисту соціальних та економічних інтересів населення. 4. Демографічна криза. 5. Підвищення добробуту населення. 6. Рівень життя низький. 7. Розвивайте духовність і моральність населення. 8. Позитивна соціальна атмосфера. 9. Підвищення авторитету харчової промисловості.	1. Техніко-технічні умови матеріально-технічної бази олійної промисловості. 2. Вартість впровадження передових технологій. 3. Інноваційне оновлення харчової промисловості. 4. Високі темпи технологічного розвитку. 5. Залежність продуктивності харчової промисловості від природно-кліматичних умов. 6. Старіння технічного обладнання. 7. Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку підприємств олійної промисловості. 8. Розвиток енергозберігаючих технологій.
Політичні, правові і законодавчі фактори	Економічні та конкурентні фактори
1. Наявність українського законодавства та програм розвитку харчової промисловості. 2. Юридичний супровід діяльності окремих підприємств громадського харчування. 3. Співпраця з міжнародними організаціями. 4. Нерівні умови оподаткування, нерівномірний розподіл державних субсидій. 5. Політична та фінансова нестабільність в Україні. 6. Посилення діяльності Міністерства аграрної політики. 7. Надання позик на компенсацію відсотків з державного бюджету. 8. Кризові явища у світовій та українській економіці.	1. Високі процентні ставки ускладнюють отримання фінансування. 2. Інвестиції в розвиток харчової промисловості. 3. Низька рентабельність виробництва. 4. Зростання цін на енергоносії. 5. Горизонтальна інтеграція підприємств харчової промисловості. 6. Високий рівень безробіття. 7. Висока інфляція. 8. Зростання обмінного курсу. 9. Позитивна динаміка ВВП і зростання. 10. Збільшення матеріальних витрат. 11. Високий імпорт продуктів харчування. 12. Ефективний попит і зростання витрат домашніх господарств. 13. Сприятливе конкурентне середовище. 14. Зростання заробітної плати і доходів населення. 15. Зростання цін на товари та послуги.

За: побудовано автором

На конкурентоспроможність вітчизняної олійної промисловості впливають такі форми зовнішньоекономічних зв'язків, як співпраця з міжнародними організаціями, залучення іноземних інвестицій і кредитів, отримання міжнародної технічної допомоги та вступ України до ВЗВТ та СОТ. Вступ України до СОТ справив значний вплив на вітчизняну олійну промисловість. Україна активно співпрацює з СОТ в областях

Центральноєвропейської ініціативи, Організації Чорноморського Економічного Співробітництва, Міжнародного епідеміологічного Секретаріату, Міжнародної конвенції про захист рослин і олійної промисловості.

Участь у ФАО дає українській олійній промисловості наступні переваги:

- Проведення спільних передінвестиційних досліджень з ФАО;
- Доступ до інформаційної мережі ФАО;
- Фінансування від великих міжнародних організацій для реалізації пріоритетних проектів в галузі;
- Впровадження системи моніторингу;
- Можливість брати участь у розробці міжнародних стандартів;
- Доступ до технічної допомоги ФАО;
- Дотримання міжнародних стандартів якості та безпеки олійних культур.

В результаті співпраці з Європейською економічною організацією наша країна отримала доступ до супутникової системи Марс. Система дозволить прогнозувати врожайність ефективного сільського господарства, кліматичні фактори та інші перспективні фактори. Важливим фактором підвищення експортного потенціалу олійної промисловості України є залучення прямих іноземних інвестицій (рис. 2.6).

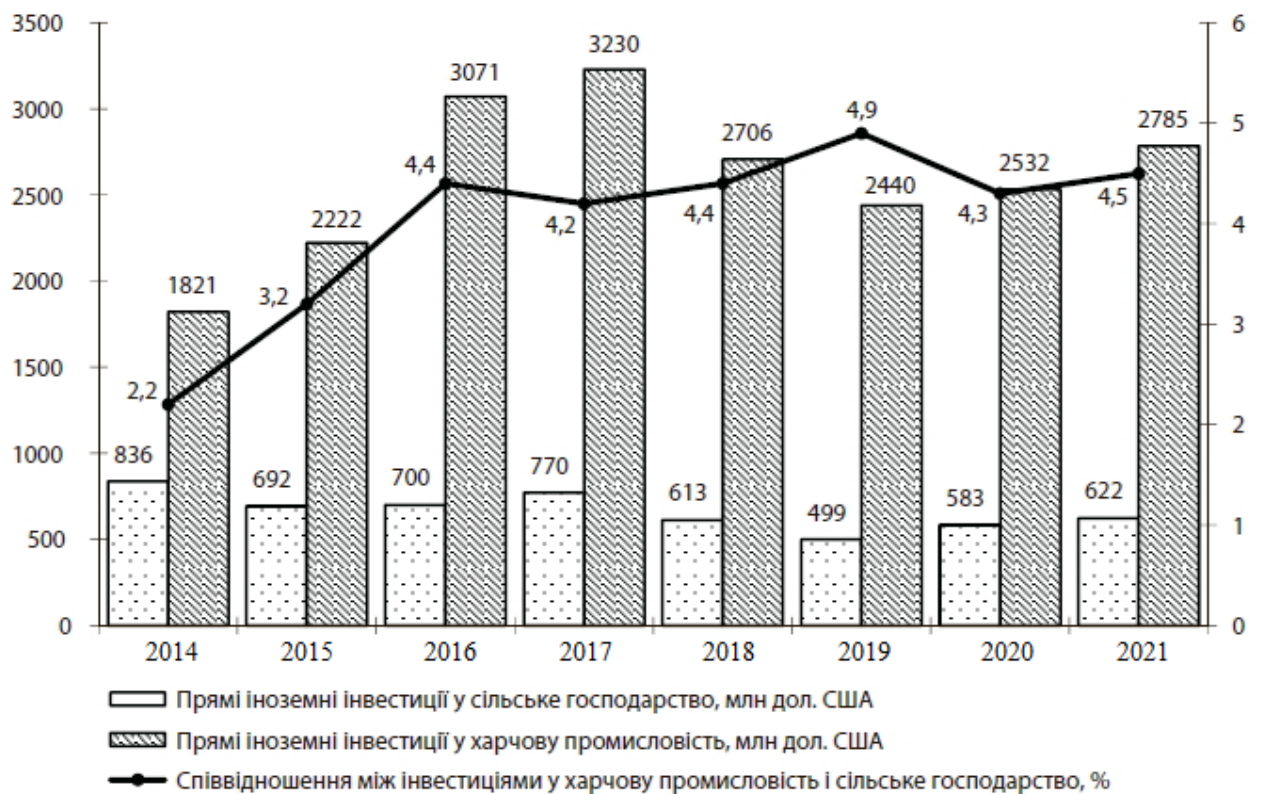

Рис. 2.6. Залучення прямих іноземних інвестицій в олійну промисловість України у 2014-2021 рр.

Побудовано за: [50]

У передвоєнному 2021 р. частка ПІІ у сільськогосподарське виробництво становила 9,5%, з яких 6,3% припало на харкову промисловість і 3,2% – на агропродовольчий сектор. Найбільшими іноземними інвесторами в АПК є Кіпр (28,7%), Віргінські острови (14,5%) та Німеччина (13,4%), на частку яких припадало майже 60 % прямих іноземних інвестицій в агропродовольчий сектор України. Основна частина ПІІ надходить із внутрішніх джерел. У ході трансферу ПІІ відбувається передача нових технологій, методів організації та управління, досвіду, що сприяє раціональному використанню ресурсів, розширенню виробничих потужностей, розвитку інноваційного потенціалу економіки країни.

Розрахований нами індекс Гіршмана (коефіцієнт концентрації товарного експорту) показує, наскільки широко галузь експортує низку товарів, виступає індикатором чутливості економіки країни до зовнішніх змін

на ринках товарів. Експерти доводять, що надмірна концентрація експорту вкрай негативно впливає на рівень економічного зростання і загальні обсяги експорту, роблячи країну вразливішою до зовнішніх шоків та потрясінь. Показники диверсифікації експорту відображають ступінь відхилення від світової структури експорту існуючої структури експорту країни та ступінь диверсифікації, що також є критерієм її стійкості до зовнішніх змін. Отже, показники концентрації і диверсифікації імпорту характеризують також чутливість країни щодо зовнішніх змін з огляду успіху або ж невдачі її імпоротної політики. Індекс Гіршмана коливається від 0 до 1, при цьому значення «одиниця» приймається за максимального рівня концентрації експорту (коли увесь експорт складається із одного товару або ж однієї товарної групи).

У 2017-2021 рр. значення індексу концентрації експорту у загальній торгівлі олійної галузі з Євросоюзом неухильно зростає. Так, у 2021 р. значення індексу Гіршмана для олійної галузі становило 0,26720, а вже у 2019 р. – 0,32220, що свідчить про доволі помірний рівень концентрації українського експорту за цією товарною групою (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Значення індексу Хіршмана для олійної продукції у зовнішній торгівлі
України з країнами ЄС

Товарна група	Індекс Хіршмана				
	2017	2018	2019	2020	2021
Харчова промисловість вцілому	0,267200	0,280300	0,311100	0,305400	0,322200
Живі тварини; продукти тваринного походження	0,003300	0,008100	0,012600	0,013100	0,016100
Продукти рослинного походження	0,187400	0,172700	0,187800	0,151000	0,172600
Жири та олії тваринного або рослинного походження	0,029900	0,046600	0,052100	0,089200	0,084200
Готові харчові продукти	0,046600	0,052900	0,058600	0,052100	0,049300

За: розраховано автором

Таким чином, хоча імпорт продовольства зростає з року в рік, його обсяг становить майже половину відповідного обсягу експорту. Завдяки приєднанню України до СОТ та Зони вільної торгівлі ЄС, вітчизняні

виробники тепер можуть вийти на усталений конкурентний ринок, такий як європейський ринок соняшникової олії. Це, безсумнівно, відкриє нові експортні можливості і пожвавить зовнішньоекономічну активність в агропродовольчому секторі. Щоб подолати негативний вплив вступу Китаю до СОТ на конкурентоспроможність вітчизняних олійних підприємств, необхідно постійно контролювати зовнішньоторговельні показники харчової промисловості. Такі спостереження повинні проводитися сектором харчової промисловості і регіонами на регулярній основі з метою виявлення конкретних проблем і компаній, які викликають дисбаланс і підривають конкурентоспроможність вітчизняних виробників продуктів харчування. Вступ до СОТ і ЗВТ ще більше прискорює і поліпшить реалізацію пріоритетів сільськогосподарської та продовольчої політики.

Висновки до розділу 2

1. Основними проблемами, що стримують вихід вітчизняних експортерів олійних культур на зарубіжні ринки, є слаборозвинена інфраструктура та інституційна підтримка, низькі стандарти якості вітчизняної продукції та посилення конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках. У ході вдосконалення зовнішньоекономічної стратегії розвитку олійної промисловості України та інтеграції ринку олійних культур у світову економіку були проведені дослідження, спрямовані на виявлення регіональної диференціації потреб в агропродовольчих товарах у світовій економіці, регіональної диференціації агропродовольчих товарів. Йдеться про регіональну диференціацію агропродовольчих потреб, зовнішньоекономічні зв'язки та рівень міжнародного співробітництва в галузі маркетингу олійних культур.

2. Конкурентні позиції вітчизняної олійної промисловості обумовлений в основному ціновою дискримінацією, а українська експортна ціна основних видів сільськогосподарської продукції значно нижче світової ціни, при цьому експортна ціна української соняшникової олії найбільш близька до світової

ціни – 95,4%. Основними факторами, що негативно впливають на рівень експортних цін на вітчизняну сільгосппродукцію, є неякісна, непрозора діяльність комерційних організацій, що формують експортний і оптовий потік продовольства, а також недотримання міжнародних вимог резервами щодо зниження експортних цін шляхом закупівлі продовольства у сільськогосподарських виробників за заниженими цінами.

3. Зовнішнє середовище має суттєвий вплив на експортний потенціал української олійної промисловості. Вступ України до СОТ та ВЗВТ, співпраця з іншими міжнародними організаціями та іноземні інвестиції у вітчизняну олійну промисловість справляють найбільший вплив. Як показує аналіз, участь у багатосторонній системі регулювання торгівлі справила найбільший вплив в довгостроковій перспективі, і в даний час співпраця носить в основному декларативний характер і є необхідною для поглиблення європейської інтеграції. Беручи до уваги вищевикладене, вітчизняна олійна промисловість повинна критично оцінити всі наслідки вступу до СОТ і ВЗВТ, зокрема в частині впливу ринкових регуляторів. В сучасних умовах особливо важливим є підвищення ефективності внутрішнього регулювання олійної промисловості.

РОЗДІЛ 3 ПРІОРИТЕТИ ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ОЛІЙНОЇ ПРОМИСЛОВOSTІ

3.1. Перспективи та пріоритети розвитку конкурентоспроможної олійної промисловості України

Як зазначалося в попередньому розділі, функціональний механізм зовнішньоекономічної діяльності олійного комплексу України полягає в прискоренні експортно-орієнтованої діяльності, підвищенні ефективності зовнішньоекономічної діяльності, забезпеченні деяких спеціальних механізмів і систем економічних, організаційних, правових, соціальних і механізмів зовнішньоекономічної діяльності. Структура світової економіки і вітчизняних підприємств олійної промисловості знаходиться на макро - і мікрорівні, забезпечуючи їх ефективну взаємодію. В даний час наукова і промислова складова інноваційного потенціалу олійної промисловості використовується лише незначно. Сьогодні необхідно впровадити новий підхід до виробництва та використання ресурсного потенціалу та реалізувати стратегії відновлення та розвитку конкурентоспроможної олійної промисловості. Модель стратегічного розвитку конкурентоспроможної олійної промисловості України показана на рис. 3.1.

Важливим питанням в сучасних умовах є активізація ЗЕД вітчизняних підприємств олійної промисловості (особливо її експортерів). Ця ситуація впливає на загальний розвиток економіки країни, стан платіжного балансу і, в кінцевому підсумку, на добробут населення. В умовах повномасштабної війни, трансформації міжнародних економічних відносин і структури глобальної агропродовольчої системи, важливість розвитку експорту олійних культур постійно зростає.

Рис. 3.1. Елементи моделі розвитку конкурентоспроможної олійної галузі України та її експортного потенціалу

За: побудовано автором

Провідні вчені країни [79; 109; 110; 113], вони визначили основні цілі розвитку олійної промисловості в середньостроковій та довгостроковій перспективі як розширення технологічних інновацій та залучення власних коштів та коштів вітчизняних та іноземних інвесторів до основних фондів. Це підвищить конкурентоспроможність нафтопродуктів, дозволить досягти більш високого рівня ефективності виробництва і поліпшити якість життя населення.

Таким чином, це основним пріоритетом для розвитку

конкурентоспроможної олійної промисловості в Україні є [79; 109; 110;113]:

- розвиток зовнішньоекономічної інфраструктури;
- підвищення мотивації до роботи за рахунок підвищення професійної кваліфікації шляхом продовження професійної освіти;
- розвиток транскордонного співробітництва;
- розробка інтегрованих процесів для підприємств олійної промисловості;
- підвищення якості відповідно до вимог COT та ЄС; підвищення конкурентоспроможності олійних культур;
- працевлаштування кваліфікованих фахівців на певному рівні управлінської ієрархії в олійній промисловості та випускників вищих економічних і сільськогосподарських навчальних закладів з акредитацією на I-IV рівнях;;
- розширення запровадження інноваційних процесів у виробництві олійних культур;
- зростання виробництво олійних культур для забезпечення продовольчої безпеки в країні;
- найбільш ефективне використання коштів з національного і місцевого бюджетів;
- підвищення рівня ефективності виробництва олійних культур;
- впровадження передових енергозберігаючих та ресурсозберігаючих технологій виробництва;
- формування інформаційно-аналітичних систем, оснащених комп'ютерними технологіями, для економічного моніторингу ринків олійних культур, цін і потоків ресурсів, а також для пошуку ефективних партнерів;
- Удосконалення організації практики студентів вищих економічних і сільськогосподарських навчальних закладів, що мають акредитацію I-IV рівнів;

Тому основним завданням стратегії розвитку вітчизняної олійної

промисловості є відтворення виробничого і ресурсного потенціалу. Важливим завданням розвитку є накопичення власних фінансових ресурсів для інвестицій та інновацій, що можна назвати пошуком прибутку і ренти. Враховуючи реальний стан справ в олійній промисловості, стан виробничих відносин і роль держави в її подальшому житті, в майбутньому необхідно вирішити наступні завдання:

- Розробка регіональних програм підтримки виробників олійних культур та виділення безповоротних коштів;
- Модернізація машин і оренда сучасного технічного обладнання;
- Фінансова підтримка з боку держави (бюджет держпрограми, прямі субсидії підприємствам олійної промисловості на посіви тощо);
- Формування умов для інтеграції професіоналів і робітників в олійну промисловість;
- Залучення коштів в олійну промисловість від вітчизняних і зарубіжних інвесторів;
- Встановлення мінімальної процентної ставки за позиками, оскільки сільськогосподарське виробництво є сезонним і потрібні короткострокові позики;
- Встановлення квот на олійні культури та фіксовані ціни на них для задоволення місцевих потреб.

Стратегія розвитку олійної промисловості повинна ґрунтуватися на середньостроковому і довгостроковому плані, що складається з декількох етапів [79; 80]. У кожному регіоні України розвиток конкурентоспроможної олійної промисловості має відповідати суспільним інтересам. На першому етапі загальний попит на кінцевий продукт в регіоні, який залежить від кількості потенційних споживачів і фізіологічних стандартів споживання, повинен бути збалансований із можливими темпами розвитку олійної промисловості. Норми споживання олії можна дуже широко диференціювати від граничної споживчого кошика до науково обґрунтованих норм правильного харчування. Критерієм оптимального сукупного попиту є повне

задоволення потреб населення, що оцінюються за рівнем енергоємності раціону, споживання основних груп продуктів харчування, вмістом поживних речовин (вуглеводів, жирів, білків), вітамінів і мікроелементів.

Другий етап – відновлення виробничого і ресурсного потенціалу олійної промисловості, підвищення ефективності використання наявних капітальних і трудових ресурсів і необхідного для цього капіталу. Велорас О. Г. [17] довів, що різні регіони мають різний рівень використання ресурсного потенціалу. При компенсації можливого зростання попиту існує безліч варіантів співвідношення витрат і результатів. Потреба в ресурсах залежить від обсягу кінцевого продукту і ефективності олійної промисловості. Варіанти розвитку, що перевищують кінцевий попит, краще, ніж виробництво олійних культур.

На третьому етапі реалізації стратегії відбувається оновлення конкурентоспроможної олійної промисловості. Цей крок полягає в оцінці можливості задоволення потреб у ресурсах для реалізації програми через ринок з урахуванням потенціалу розвитку. Потрібно підвищувати ефективність використання ринкового механізму розподілу обмежених ресурсів і досягти більш ефективного використання ринкового механізму розподілу обмежених ресурсів.

Четвертий етап – оптимізація програмних рішень шляхом аналізу варіантів розробки, форм і моделей управління, наукових і практичних досягнень. Одним з основних завдань є придбання комп'ютерної техніки та створення інформаційно-аналітичної системи, яка забезпечує економічний моніторинг ринку і цін, а також ефективний пошук партнерів. Стандартом оптимального розвитку олійної промисловості є вирішення проблеми продовольчого забезпечення людини і безпеки харчових продуктів. Вибір найбільш ефективного напрямку розвитку харчової промисловості об'єктивно необхідний в умовах багатьох ресурсних обмежень. Діапазон прийнятних рішень коригується з урахуванням можливості знаходження в межах доступних джерел їжі і збільшення їх корисності. На завершальному етапі

формування стратегії необхідно розробити варіанти програми розвитку з конкретними параметрами розвитку окремих господарств адміністративних регіонів та олійної промисловості.

Таким чином, ми вважаємо, що критерії ефективності, оптимальності, умови і межі державного впливу на розвиток олійної промисловості України мають бути визначені на рівні законодавства шляхом прийняття закону "Про державне регулювання розвитку харчової промисловості України". Одночасно при розробці моделей розвитку конкурентоспроможної української олійної галузі важливо врахувати потенціал розвитку олійного сектору, його сильні й слабкі сторони, обласні особливості. Розв'язання даних проблем має бути комплексним і системним, ґрунтуватися на принципах дотримання стандартів економічної безпеки і враховувати соціальні аспекти, що існують на обласному рівні, зокрема у секторі приватних домогосподарств.

3.2. Інструменти посилення конкурентних переваг вітчизняних підприємств олійної галузі на міжнародному ринку

Олійна промисловість України є одним із секторів АПК країни з високими річними темпами зростання і найбільш динамічним рівнем розвитку. Це в основному пов'язано з сприятливою зовнішньоекономічною ситуацією на міжнародному ринку соняшникової олії і високим попитом на інші види рослинної олії, що використовуються в харчовій, технологічній і біоенергетичній галузях. Ринок олії найбільше постраждав від глобалізації з усіх агропродовольчих ринків України. Так, за даними Міністерства сільського господарства США (USDA), було експортовано 340 мільйонів тонн з 37,94 мільйона тонн української соняшникової олії, виробленої в 2021-22 маркетинговому році [92].

Таким чином, конкурентоспроможність вітчизняної олійної галузі визначається зовнішніми і внутрішніми факторами. Поєднання цих факторів призведе до позитивної динаміки випуску, зайнятості та факторної виручки, а

також зміцнить позиції вітчизняної харчової промисловості на світовому ринку. Доцільно визначити низку внутрішніх і зовнішніх факторів конкурентоспроможності вітчизняної олійної промисловості за допомогою факторів якості продукції, безпеки споживачів і ціноутворення. Реалізація заходів щодо зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних олійних підприємств на зовнішніх ринках призведе до значного поліпшення ситуації на ринку праці, розвитку сільських територій, а також підвищення добробуту і рівня життя місцевих жителів. Всі ці та інші питання розвитку олійної промисловості тісно пов'язані з питанням державної підтримки агропромислового комплексу.

Основні проблеми, що підвищують конкурентоспроможність вітчизняної олійної промисловості в контексті регіональної кластеризації в короткостроковій і середньостроковій перспективі, можна класифікувати наступним чином (рис. 3.4). По-перше, на основі кластерного аналізу необхідно визначити список олійних культур і харчових комплексів, які мають тенденцію розвиватися за потенційно закритою моделлю, по регіонах України. Олійні кластери в інших регіонах створюють економічну зону для реалізації експортно-орієнтованих моделей розвитку. Також можливо виділити депресивні сільськогосподарські райони, які неконкурентоспроможні за ресурсним потенціалом і тому вимагають цільового державного фінансування.

По-друге, національна політика та стратегії розвитку повинні бути сформульовані для кожної обраної групи олійних культур. Депресивні райони потребують стандартних державних матеріалів та фінансової підтримки. Політика заохочення приватного підприємництва бажана для самодостатніх кластерів. Що стосується кластерів, орієнтованих на експорт, державна політика базується на таких елементах, як координація розвитку, запровадження орендних відносин, запровадження механізмів розподілу доходів та заохочення експортних відносин з підприємцями та інвесторами, які володіють різними формами власності. Системна програма повинна

стати важливим інструментом для загального управління кластером. Програма є постійною і обов'язковою для державного сектора економіки і повинна служити керівництвом для розвитку малого і середнього бізнесу.

Рис. 3.2. Кластерні механізми посилення конкурентоспроможності вітчизняної харчової промисловості

За: побудовано автором

По-третє, в рамках регіональної економічної теорії необхідно розробити теоретичні моделі оцінки економічного і природно-ресурсного потенціалу олійної промисловості в регіональних кластерах з урахуванням природних і кліматичних ресурсів і економічно активного населення. Такі дослідження повинні проводитися на рівні Міністерства аграрної політики в тісній співпраці з місцевими органами влади та регіональними агентствами

співробітництва, а також за участю експертів промислових університетів.

По-четверте, у секторі олійних культур важливим завданням уряду буде стимулювання виробництва екологічно чистих продуктів. Перевага може бути віддана приватним фермам, заснованим на американській сільськогосподарській моделі, які можуть підтримувати високу ефективність виробництва. Регіональні кластери повинні базуватися на науковій організації виробництва. Вивчення та впровадження американських ферм демонструє високу економічну ефективність всієї промислової системи.

По-п'яте, необхідно створити національний регулюючий орган з механізму ціноутворення з урахуванням посилення інституційної підтримки для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних олійних підприємств. Зокрема, необхідно дотримувати пропорцій розподілу факторних доходів між підприємцями, ресурсозабезпечуючими, державними (місцевими) бюджетами. Це забезпечує розподіл економічної відповідальності за використання сільськогосподарських ресурсів між продуктивними власниками, підприємцями та фермерами та забезпечує соціально-економічний розвиток регіону. Відповідно до закону, платниками податку до бюджету є: власники агропродовольчих ресурсів – від ренти, фермери – з доходів приватних осіб і господарств, працівники – з фонду оплати праці, приватні підприємці – від нормованого прибутку за результатами агропромислової діяльності.

По-шосте, централізоване управління олійною промисловістю як об'єктом державного регулювання має бути замінено регіональною автономією продовольчих кластерів. Нова регіональна модель економічного управління олійними кластерами повинна базуватися на європейській моделі. Управління здійснюється організацією (асоціативним органом) з широкими повноваженнями, включаючи координацію ділових інтересів підприємств олійної промисловості, включаючи транспортування, переробку і торгівлю. Мета контролю – дотримання договору в економічній сфері кластера.

Ефективність контролю підтримується економічними стимулами і визначається високими штрафами за порушення контракту.

По-сьоме, для регіональних олійних кластерів важливо розробляти екологічно чисті технології вирощування, які підтримують ринок і створюють органічні ресурси. Оскільки олійна промисловість зонується в залежності від наявності сировини, пріоритет повинен надаватися кластерним компаніям, які не порушують екологічний баланс в оптимальному масштабі. Олійну промисловість можна залучити на ринки великих міст і промислових центрів. Регіони, що входять в спеціалізований продовольчий кластер, відрізняються науковою різноманітністю галузей, що входять в кластер.

Таким чином, зміна національних пріоритетів фінансування вітчизняної олійної промисловості в рамках програми "зеленої скриньки" СОТ сприятиме розвитку людського капіталу в сільських районах як ключового чинника підвищення конкурентоспроможності олійної промисловості на зарубіжних ринках. Підвищення зацікавленості держави у вирішенні найбільш серйозних проблем сільського життя за допомогою соціальної політики країни значно підвищить перспективи розвитку вітчизняної олійної промисловості, підвищить її результати, допоможе запобігти відтоку найбільш фізично здатного і освіченого населення (особливо молоді) і сприятиме забезпеченню сталого розвитку країни.

Висновки до розділу 3

1. Однією з головних функцій національного механізму, який регулює розвиток конкурентоспроможної олійної промисловості, є всебічна підтримка динаміки, ефективності, стабільності та справедливості олійного сектора в економіці. Стратегічний розвиток олійної промисловості має базуватись на наступних принципах: відповідальність органів державної влади за поточний стан олійної промисловості; збільшення інвестиційного потенціалу та інновацій; спеціалізація, співпраця, агломерація та інтенсифікація виробництва; використання енергозберігаючих технологій;

підвищення експортного потенціалу галузі; дотримання вимог ЗВТ та СОТ; економічна діяльність; благоустрій, охорона і підтримання належного стану навколишнього середовища; активізація розвитку олійного сектора; сталий розвиток олійного сектора.

2. Вступ до ВЗВТ вимагає зміни пріоритету фінансування ринку олійних культур, включаючи перехід до обмеженого втручання уряду в конкуренцію в харчовому секторі. Важливим питанням у цьому контексті є питання внутрішньої підтримки вітчизняних виробників та споживачів. У цьому контексті варто використовувати економічні механізми європейського зразка для координації економічних відносин між олійною промисловістю і торгівлею. Там немає традиційної підтримки, і ринкова парадигма використовує прийняття обов'язкових ринкових зобов'язань і інструментів для координації вигод в багатосторонніх переговорах. Забезпечені транзакції, граничні ціни, прямі платежі виробникам, регулювання доступу до ринку, виробничі квоти і реалізація програм стимулювання попиту є традиційними підходами для розвинених країн і повинні бути прийняті нами. Обмеження на імпорт та експортні субсидії не є найкращим рішенням ринкових проблем, таких як більш тонке управління ринком, особливо відповідно до американської моделі співпраці з ФАО організації Об'єднаних Націй та іншими організаціями.

ВИСНОВКИ

1. Конкурентоспроможність підприємства олійної промисловості-це комплексна порівняльна характеристика, що відображає перевагу або недостатність ряду показників для оцінки діяльності підприємства. Категорії експортного потенціалу і конкурентоспроможності продукції, компаній і олійної промисловості взаємопов'язані і взаємозалежні. Ці відносини базуються на конкурентоспроможності продукції та економічному потенціалі підприємств, які її виробляють. Як неділя Дек, як правило, прямо пропорційний якості, обернено пропорційний ціні і залежить від зв'язку між внутрішнім і міжнародним ринками. Експортний потенціал олійної промисловості характеризується рядом показників функціональної і виробничої структури галузі, які визначають стабільний розвиток і конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому рівнях. Він оцінюється на основі рівня експортного потенціалу окремих підприємств.

2. Конкурентна перевага підприємств олійної промисловості визначається здатністю мобілізувати виробничі ресурси (сировину, інструменти, інтелектуальну власність, трудові та організаційні ресурси) і використовувати їх з максимальною ефективністю, а також здатністю виробляти конкурентоспроможну продукцію з інноваційними параметрами, затребуваними на зовнішніх ринках, і забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок експорту. На процес формування впливають різні фактори. Внутрішні фактори навколишнього середовища включають виробництво, управління, дослідження та інновації, людські ресурси, інфраструктуру та експортну політику. Фактори навколишнього середовища включають можливості і ринкові умови, особливості соціально-економічного розвитку країн-партнерів і т.д. Система показників повинна використовуватися для оцінки конкурентоспроможності на рівні країн, регіонів, галузей і підприємств. На мікрорівні динаміка експортної діяльності характеризується показниками коефіцієнта експортного напрямку та рівня рентабельності. З одного боку, він відображає тенденції розвитку експортної

діяльності, а з іншого - економічну ефективність. Ці показники також оцінюють новизну продуктів і систем корпоративного управління.

3. Інвестиції та інновації є ключовими факторами, що сприяють конкурентоспроможності та високому експортному потенціалу олійної промисловості. Ціни є джерелом доходу для сільськогосподарських виробників і показником добробуту держави. Таким чином, питання ефективності цінового механізму є основою формування економічних вигод для економіки на основі реалій сучасного розвитку олійної промисловості. Функція вітчизняної олійної промисловості являє собою складну систему взаємовідносин, спрямовану на об'єднання ресурсів, робочої сили та інфраструктури олійної промисловості для функціональної підтримки процесу виробництва і продажу продуктів харчування, ринку продуктів, вироблених в харчовій промисловості. Функціонування олійної промисловості – складний і динамічний процес, що має велике значення в національному масштабі, незважаючи на сприятливі перспективи розвитку продовольчого сектора, особливо в контексті війни. Відсутність ефективних механізмів для поглинання ризиків перевиробництва замість визначення вигод і відсутність спеціального середовища призвели до багатьох негативних наслідків (падіння внутрішніх цін і попиту на олійні культури). Економіка вітчизняного сектора олійних культур пережила період фундаментальних структурних та інституційних перетворень під час формування ринку, які мали становити економічний інтерес для ефективного управління в цьому секторі.

4. Дослідження показують, що Україна є одним з провідних світових експортерів олійних культур. Зокрема, в останні роки Україна була лідером з експорту соняшникової олії. Аналіз реальних порівняльних переваг олійної промисловості підтверджує ці результати. Традиційно продукція олійної промисловості України відіграє важливу роль у формуванні експортного потенціалу країни, забезпеченні припливу валюти в країну і підвищенні рівня зайнятості в сільській місцевості.

5. Аналіз окремих чинників, що впливають на експортний потенціал підприємств олійної галузі, свідчить, що потенціал зростання в значній мірі залежить від експортних цін і пов'язаний із поліпшенням структури імпорتنих та експортних поставок. Внутрішні резерви вітчизняних підприємств олійної промисловості у контексті підвищення експортного потенціалу базуються на певних особливостях функціонування компаній на внутрішньому і зовнішньому рівнях, рівні продовольчої безпеки країни, здатності нарощувати експортний потенціал. З'ясувалося, що основні резерви експортного потенціалу олійної промисловості сконцентровані як у виробничій діяльності, так і в зовнішній торгівлі в окремих регіонах України.

6. В даний час зростає потреба в розробці заходів і механізмів для зміцнення економічного потенціалу суб'єктів внутрішнього продовольчого ринку в короткостроковій перспективі і демонстрації конкретних проектів державного фінансування підприємств і організацій харчової промисловості в рамках програми "зеленої скриньки" СОТ. Взаємодія з міжнародними інституціями, в тому числі СОТ і ЗВТ, створює всі сприятливі умови для розвитку вітчизняної олійної промисловості. Ефективний розвиток олійної промисловості в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі залежить від ступеня реалізації заходів, спрямованих на адаптацію її предмета до поточної економічної ситуації в країні, зміцнення міжнародного економічного співробітництва та зміцнення сформованої державної системи підтримки і стимулювання підприємств і організацій. Таким чином, в сучасних умовах стратегічною метою розвитку олійної промисловості є максимальне використання всіх наявних ресурсів, переваг і потенційних можливостей за рахунок підвищення організаційної та економічної ефективності діяльності на внутрішніх регіональних та зовнішніх ринках.

7. Стратегічною метою розвитку конкурентоспроможної олійної промисловості є забезпечення стійкого та вискоєфективного виробництва для задоволення потреб вітчизняного та іноземних ринків олійних культур. Оперативна мета розвитку олійної промисловості – підвищити ефективність

виробництва, забезпечити національну продовольчу безпеку, забезпечити конкурентоспроможність олійних культур на внутрішньому і зовнішньому ринках, поліпшити технічне і кваліфіковане виробництво і створити умови для соціально-економічного розвитку регіону, де базується олійна промисловість.

8. Для досягнення стратегічної мети зміцнення конкурентоспроможності та експортного потенціалу олійної промисловості в рамках інноваційних моделей розвитку харчової промисловості необхідно не тільки переглянути існуючу організаційну структуру національних регулюючих органів для олійної промисловості, а й підвищити ефективність національних нормативних актів, забезпечити ефективне створення правової бази, стратегічного планування та кластерного підходу до розвитку харчової промисловості. Слід розглянути можливість передачі функції регулювання олійної промисловості (або її частини) від обласних організацій до некомерційних неурядових організацій (спілок промисловців та підприємців, бізнес-асоціацій тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс в системі зовнішньоекономічної діяльності України / П.Т. Саблук, А.А. Фесина, В.І. Власов, М.С. Вітков, Р.П. Саблук; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки", УААН. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2021. — 242 с.
2. Агропромисловий комплекс у 2008-2023 рр. [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.
3. Азарян Є. М. Споживчий ринок олії: становлення і розвиток / Є. М. Азарян / НАН України; Інститут економіки промисловості. — Харків, 2022. — 304 с.
4. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2022 році». — К. : НІСД, 2022. — 928 с.
5. Андерсон В. М. Геоменеджмент і геомаркетинг як інструменти запровадження регіонального розвитку в умовах ринкових перетворень в Україні / В. М. Андерсон // Україна в сучасному світі. Конференція випускників програм наукового стажування у США. — К.: Стилос, 2021. — с. 336-348.
6. Апопій В. В. Внутрішня торгівля та АПК України: ефективність взаємодії: монографія / В. В. Апопій. — Л.: Видавництво Львівської комерційної академії, 2007. — 368 с.
7. Барановський О. В. Україна і Світова організація торгівлі: як здобути плюси і зменшити мінуси? / О. Барановський, В. Сіденко // Дзеркало тижня. — 2022.- № 26(401).
8. Башнянин Г. І. Державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності в перехідній економіці України (проблеми ефективності) / Г. І. Башнянин, І. Р. Боднар, Я. С. Лапчук, О. М. Свінцов. — Львів: видавництво Львівської комерційної академії, 2004. — 103 с.
9. Березін О. В. Продовольчий ринок України. Теоретико-методологічні засади формування і розвитку: монографія / Березін О.В. /

Полтавський ун-т споживчої кооперації України. – К. : Центр учбової літератури, 2019. – 184 с.

10. Берlach Н. Зарубіжний досвід державної підтримки органічного сільського господарства / Н. Берlach // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси право. – 2022. – №4. – С. 27-30.

11. Білик Ю. Д. Становлення і розвиток сучасного продовольчого ринку в Україні / Ю. Д. Білик // Формування та розвиток аграрного ринку: зб. наук. праць. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2018. – С. 177-189.

12. Білорус О. Г. Глобальна продовольча безпека: монографія / О. Г. Білорус, М. В. Зубець, П. Т. Саблук, В. І. Власов / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України; ННЦ "Інститут аграрної економіки" УААН. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2016. – 486 с.

13. Бородіна О.М. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми: монографія / О.М. Бородіна, М.Г. Бетлій, Н.М. Головченко, С.В. Киризиук, О.В. Михайленко; ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К., 2022. – 264 с.

14. Вишневська О. Потенціал агропродовольчих товаровиробників в умовах Світової організації торгівлі та Зони вільної торгівлі ЄС / О. Вишневська // Економіст. – 2023. – № 11. – С. 37-39.

15. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ: монографія / Т.О. Осташко, Л.Ю. Волощенко, Г.В. Ленівова; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К., 2013. – 208 с.

16. Вступ України до СОТ: оцінка позитивних і негативних наслідків для харчової промисловості України / Л.В. Страшинська // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2009. – № 18. – С. 108-110.

17. Гуменюк О.О. Оцінка ефективності функціонування інфраструктури ринку продукції АПК / О.О. Гуменюк // Інноваційна економіка АПК. – 2022. – №3 (5). – С. 23-28.

18. Даниленко А. С. Розвиток підприємництва в АПК України: Теоретико-прикладні аспекти / А. С. Даниленко. – Л. : ІРД НАН України,

2007. – 222с.

19. Данилишин Б.М. Збільшення обсягів зовнішньої торгівлі України після вступу в СОТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2008/02/16/118716>.

20. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2025 року [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1158-2007-%EF>.

21. Діброва А. Д. Державне регулювання аграрного виробництва: теорія, методологія, практика: монографія / А.Д. Діброва. – К.: Формат, 2016. – 488 с.

22. Думич І.І. Важливість аграрного сектора для внутрішнього ринку агропродовольчої продукції / І. І. Думич // Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна, випуск 31. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2010. - С. 156-160.

23. Єріна А.М. Теорія статистики: практикум / А. М. Єріна, З. О. Пальян. – К.: Тов-во "Знання", КОО, 2017. – 197 с.

24. Засади посилення експортного потенціалу підприємств олійної промисловості Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://conftiapv.at.ua/publ/konf_20_21_zhovtnja_2021_r

25. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства" від 24 червня 2004 р. № 1877 [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

26. Закон України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

27. Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" від 17 жовтня 1990 р. № 400 [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

28. Законодавче забезпечення вступу до СОТ – перспективи для сільськогосподарських товаровиробників / Ред.: О. Л. Копиленко; Ін-т

законодавства ВР України, Спіл. парлам.-уряд. ком. з інтеграції до СОТ. – К.: Парлам. вид-во, 2012. – 79 с.

29. Зоря С. І. Взаємозалежність між сільським господарством та макроекономікою в Україні / Київський національний економічний ун-т. / С. І. Зоря. – К. : КНЕУ, 2005. – 216 с.

30. Кобута І.В. Гармонізація національного законодавства у сфері сільського господарства з нормами і правилами СОТ / І.В. Кобута // Вісник аграрної науки. – 2001. – № 3. – С. 9-12.

31. Кобута І. В. Державна політика підтримки сільського господарства згідно з вимогами світової організації торгівлі / Кабінет Міністрів України ; Національний ун-т біоресурсів і природокористування України ; НДІ економіки і менеджменту агропромислового виробництва Навчально-наукового ін-ту бізнесу. – К. : ННЦ ІАЕ, 2014. – 116 с.

32. Коваленко Ю. С. Наукові засади та основні тенденції формування харчової промисловості в Україні / Ю. С. Коваленко // Економіка АПК. - 2021. – №3. – С. 19-29.

33. Коломієць В. В. Експортний потенціал та його зовнішньоекономічна діяльність (на прикладі олійної промисловості) / В. В. Коломієць: Автореф. дис... канд. екон. наук / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К., 2021. – 20 с.

34. Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2025 року [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.

35. Кончин В. Категорія виявленої порівняльної переваги та оцінка перспектив України на Євроринку / В. Кончин // Журнал європейської економіки. – 2003. - № 1. – С. 135-147.

36. Лист Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції та Міністерства аграрної політики України від 15.08.2003 р. № 53-23/1175 [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

37. Марракеська угода про заснування Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_342.

38. Меморандум про взаєморозуміння щодо діалогу з питань сільського господарства між Міністерством аграрної політики України та Генеральним директором Європейської Комісії «Сільське господарство і розвиток сільської місцевості» [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?8100>.

39. Можливі переваги та виклики перед Україною після приєднання до Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.uosa.uar.net/doc/policy/analit/a4.doc>.

40. Наслідки вступу до СОТ для української економіки: оцінка цінової конкурентоспроможності / А. Баяр, І. Кобута, Є. Шкарбан, В. Жигadlo, О. Шевцов. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2009. – 39 с.

41. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: монографія / С.В. Майстро; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х.: Магістр, 2021. – 240 с.

42. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.

43. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Іван Дзюб (пер.). – К.: Основи, 2010. – 198 с.

44. Онишко В. М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників: Моногр. / В.М. Онишко. – К.: ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2019. – 590 с.

45. Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК: У 4 ч. / Інститут аграрної економіки УААН / П. Т. Саблук (ред.). – К., 2018. Ч. 4 : Ціноутворення, інфраструктура аграрного ринку та виробничий потенціал в АПК. – К., 2018 – 246с.

46. Осташко Т. О. Приєднання до СОТ: перспективи і ризики для аграрного сектора України // Економіка і прогнозування. – 2003. - №6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.icrp.org.ua/files/25_12_pr.doc

47. Осташко Т.О. Структурно-інституційний аналіз аграрного ринку / Т.О. Осташко. – К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2019. – 56 с.

48. Павел Ф. Економічний вплив вступу України до СОТ. Попередні результати розрахунків на основі моделі загальної рівноваги / Ф. Павел, І. Бураковський, Н.Селіцька, В.Мовчан. К.: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2014. – 42 с.

49. Панорама аграрного сектора України 2021 / За ред. Ю.Ф. Мельника. – К.: Мінекономрозвитку України, 2022. – 72 с.

50. Панорама аграрного сектора України 2022 / За ред. М. Присяжнюка. – К.: Міністерство аграрної політики України, 2023. – 80 с.

51. Павленко Б. Й. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / НАН України; Інститут економіки та прогнозування / Б. Й. Павленко (ред.). – К., 2022. – 432с.

52. Пашинська Н. М. Транспортна інфраструктура – важливий чинник розвитку АПК України в умовах ринкових перетворень / Н. М. Пашинська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія : Географія. – 2020. – Вип. 7. – С. 152–159.

53. Політика державної підтримки АПК в умовах ЗВТ [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/npkntu_e/2017_18_1/stat_18_1/06.pdf.

54. Полякова Ю. В. Проблеми участі України у світовому технологічному обміні / Ю. В. Полякова // Науково-технічна інформація. – 2009. – № 4. – С. 11-14.

55. Портер М. Е. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / А. Олійник (пер.з англ.), Р. Скільський (пер.з англ.). – К. : Основи, 1998. – 390с.

56. Портер М. Конкуренція: Пер. з англ. – К.: Генеза, 2012. – 495с.

57. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2009 № 562 "Про затвердження Державної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції" [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

58. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / К.О. Ващенко, З.С. Варналій, В.Є. Воротін, В.М. Геєць, Е.М., Кужель О. В., Лібанова та ін. – К., Держкомпідприємство, 2018. – 226 с.

59. Прокопенко О. В. Інфраструктура товарного ринку: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. – К. : Центр учбової літератури, 2022. – 296 с.

60. Пчелянська Г. О. Інфраструктура аграрного ринку у формуванні цін на олійну продукцію: автореф. дис... канд. екон. наук / Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки" УААН. – К., 2019. – 20с.

61. Ринок продовольства України в аспектах СОТ: Моногр. / М.І. Долішній, В.І. Топіха, В.В. Булюк, В.А. Романова; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2008. – 222 с.

62. Розвиток та підвищення ефективності інфраструктури регіонального ринку олійної продукції: автореф. дис... канд. екон. наук [Електронний ресурс] / І.Г. Гуров; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2018. – 19 с.

63. Саблук П. Т. Основи організації аграрного ринку / П.Т.Саблук, Д. Л. Карич, Ю.С.Коваленко. – К., 2021. – 188 с.

64. Саблук П. Т. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / П. Т. Саблук (ред.), В. В. Юрчишин (ред.), І. І. Лукінов та ін. – К., 2016. – 664с.

65. Саблук П. Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / Інститут аграрної економіки. – К. : Видавництво Інституту аграрної економіки, 2019. – 294 с.

66. Саблук П. Т. Підприємництво в аграрній сфері економіки / П. Т. Саблук (ред.), М. Й. Малік (ред.). – 2. вид., доп. і перероб. – К., 2017. – 514с.

67. Семів С.Р. Таксонометричний аналіз конкурентоспроможності підприємств споживчої кооперації у відкритій економіці / С. Р. Семів // Вісник ЛТЕУ. Серія економічна. Вип. 11. – Львів: вид-во ЛТЕУ, 2019. – С. 202-211.

68. Семів С.Р. Фактори розвитку інфраструктури ЗЕД споживчої кооперації України / С. Р. Семів // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Споживча кооперація ХХІ ст.: уроки трансформаційних реформ і перспективи розвитку». – Полтава: РВВПУСКУ, 2008. – С. 80-83.

69. Семів С.Р. Вплив світової фінансової кризи на діяльність споживчої кооперації України / С. Р. Семів // Вісник Львівської комерційної академії. – 2009. – 177-184 с.

70. Семів С. Р. Ефективність взаємодії вітчизняного АПК та внутрішнього ринку продовольчих товарів / С. Р. Семів, І. І. Думич // Науково-виробничий журнал «Економіка АПК». – К., 2011. - № 6. – С. 52-56.

71. Семів С. Р. Державне регулювання діяльності споживчої кооперації України / С. Р. Семів, М. Ю. Барна, Б. Б. Семак // Торгівля, комерція, підприємництво : збірник наукових праць / [редакц. кол.: Апопій В. В., Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. – Вип. 19. – С. 99-104.

72. Семів С. Р. International economic relations and prospects for national development: contemporary challenges and solutions : monograph / С. Р. Семів, Г. О. Семів та ін. / editorial board : under the editorship of Prof. M. I. Fleychuk, Dr. U. A. Ganski, Prof. V. U. Kazlouski [and others]. – Daugavpils : Daugava Print, 2021. – 368 p.

73. Скибінський С. В. Поведінка споживачів: Навч. посібник / Центральна спілка споживчих товариств України; Львівська комерційна академія / С. В. Скибінський (уклад.), Л. М. Бук (уклад.). – Л. : Видавництво Львівської комерційної академії, 2014. – 112с.

74. Скрипник А.В. Розвиток олійної промисловості у світлі глобальних

тенденцій / А.В Скрипник // Економіка АПК. – 2022. - № 9. – С. 140-146.

75. Стан використання тарифних квот на імпорт в ЄС української агропродукції на 2019-2022 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.molsouz.org.ua/novyny/588-stan-vikoristannya-tarifnikh-kvotdlya-importu-krajinam-es-ukrajinskoji-agroproduksiji-na-2019-2022-roki.html>.

76. Становлення та ефективний розвиток регіонального ринку олійної продукції: Автореф. дис... канд. екон. наук [Електронний ресурс] / А.В. Бурковська; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки" УААН. – К., 2021. – 22 с.

77. Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

78. Статистична інформація Міністерства економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://minagro.gov.ua>.

79. Супіханов Б.К. Розвиток ринків аграрної продукції: монографія / Б.К. Супіханов; Ін-т аграр. економіки УААН. – 2-ге вид., доповн. та переробл. – К., 2019. – 530 с.

80. Територіальна організація агробізнесу регіону (на матеріалах Львівської області): Автореф. дис... канд. геогр. наук [Електронний ресурс] / І.І. Ранця; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2019. – 20 с.

81. Точилін В. О. Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз / НАН України; Інститут економіки та прогнозування / В. О. Точилін (ред.). — К. : [Експрес], 2009. — 637с.

82. Трегобчук В. М. Забезпечення конкурентоспроможності олійної промисловості України на внутрішньому і зовнішньому ринках: наук. доповідь / Інститут економіки та прогнозування НАН України / В.М. Трегобчук (ред.), Б.Й. Пасхавер (ред.). — К. : Інститут економіки та прогнозування НАНУ, 2018. – 259 с.

83. Угода про заснування Світової організації торгівлі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

84. Угода про партнерство та співробітництво між Європейським Співтовариством і Україною, затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/ru/publish/printable_article?art_id=40298.

85. Угода про сільське господарство від 15.04.1994 р. / СОР [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=981_005.

86. Фещенко Н.М. Окремі аспекти державної підтримки олійної промисловості / Н. М. Фещенко // Агроінком. – 2021. – № 3-4. – С. 10-12.

87. Флейчук М. І. Дослідження ринків сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів України та країн ЦСЄ в контексті формування політики розвитку аграрного сектору економіки / М.І. Флейчук, Г.Я. Антонюк // Проблеми і перспективи розвитку співробітництва між країнами Південно-Східної Європи в рамках Черноморського економічного співробітництва і ГУАМ : [зб. наук. праць]. – Д. : ДонНУ, 2012. – С. 533-541.

88. Чернюк Л. Г. Виробнича інфраструктура АПК України: стан та перспективи розвитку / НАН України ; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К. : РВПС, 2019. – 101 с.

89. Шевчук В.О. Міжнародна економіка: теорія і практика: підручник / В.О. Шевчук. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 663с.

90. Шевчук В. Платіжний баланс, економічне зростання і стабілізаційна політика / В. Шевчук. — Львів: Кальварія, 2008. – 734 с.

91. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку: монографія / О. Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ "Ін-т аграрної економіки", 2022. – 480 с.

92. Шпичак О. М., Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків України / О.М. Шпичак (ред.). – К., 2021. – 585с.

93. Шпичак О. М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність: монографія / О. М. Шпичак, І. В. Свиноус. – К. : ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2021. – 300 с.

94. Юрчишин В. В. Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох: історико-соціально-економічні нариси / В. В. Юрчишин / НАН України; ІЕП. – К. : Наукова думка, 2022. – 367с.

95. Яворська Т.І. Тенденції державної підтримки аграрного виробництва Польщі / Т. І. Яворська // Економіка АПК. – 2021. – № 4. – С.166-172.

96. Ясько А.Г. Диверсифікаційна компонента адаптації харчової промисловості України до вимог СОТ: автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.03 [Електронний ресурс] / А.Г. Ясько; НАН України; Рада по вивч. продукт. сил України. – К., 2009. – 18 с.

97. Agricultural Ukraine and Europe / В. В. Болгов (авт.-упоряд.). – К. : Новий світ, 2021. – 318 с.

98. Food and agriculture organization of the United Nations [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://fao.org>.

99. World Tariffs Profile 2009-2023. – Geneve: World Trade Organization, 2009-2023. – 384 p.

100. World Trade Report 2008-2023. – Geneve: World Trade Organization, 2008-2023. – 384 p.